ಕರ್ನಾಟ ಕಸರಕಾರ

ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ

ಸರಕಾರಿ ಶಿಕ್ಷಕರ ಶಿಕ್ಷಣ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ (CTE),

ಬೆಳಗಾವಿ

ಪಾಠ ಆಧಾರಿತ ಮೌಲ್ಯಾಂಕನ ಸಾಮಗ್ರಿ

2025-26

ಮಾಧ್ಯಮ: ಮರಾಠಿ

ವಿಷಯ :ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನ

ತರಗತಿ :8

ರಾಜ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ ಇಲಾಖೆ,

ಬನಶಂಕರಿ ಮೂರನೇ ಹಂತ ಬೆಂಗಳೂರು -560085

ಪರಿಕಲ್ಪನೆಮತ್ತುಮಾರ್ಗದರ್ಶನ	
ಶ್ರೀಮತಿ ರಶ್ಮಿಮಹೇಶ್. ಭಾ.ಆ.ಸೇ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು, ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ.	
ಡಾ.ತ್ರಿಲೋಕ್ ಚಂದ್ರ ಕೆ.ವಿ ಭಾ.ಆ.ಸೇ ಆಯುಕ್ತರು, ಶಾಲಾ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷರತಾ ಇಲಾಖೆ,ಬೆಂಗಳೂರು	**ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಎಚ್. ಎನ್** ನಿರ್ದೇಶಕರು,ಡಿ.ಎಸ್.ಆರ್.ಟಿ ಬೆಂಗಳೂರು.
ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು ಮತ್ತು ಪರಿಶೀಲಕರು	
ಶ್ರೀಎನ್. ಶ್ರೀಕಂಠ **ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರು/ ಸಹ ನಿರ್ದೇಶಕರು, CTE ಬೆಳಗಾವಿ**	**ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ.ಡಿ.ಕಾರದಗೆ** **ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಂ.ಕೋಟಗಿ**
ಅನುವಾದಕ ಸಮೀತಿ	
ಶ್ರೀ ಸಿ.ಐ ಪಾಟೀಲ ಕನ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾಲಯ ನಂದಗಡ	ಶ್ರೀ ಭರತ ಶಿಂಧೆ ಮಾವುಲಿ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಕಣಕುಂಬಿ
ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಪಿ ಭಾತೆ ಸರಕಾರಿ ಪ್ರೌಢ ಶಾಲೆ ಅಮಟೆ	ಶ್ರೀ ಗಣಪತಿ ಆರ್. ಮೇರವಾ ಗಣೆಬೈಲ ಹೈಸ್ಕೂಲ, ಗಣೆಬೈಲ
ಶ್ರೀ ಸುನೀಲ ಎಸ್.ತರಳೆ ತಾರಾರಾಣಿ ಹೈಸ್ಕೂಲ, ಖಾನಾಪುರ	ಶ್ರೀಮತಿ ಸುಜಾತಾ ಚಲವೇಟಕರ **ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಲಯ ಜಾಂಬೋಟಿ**
ಶ್ರೀ ಜೆ.ಎಂ.ಪಾಟೀಲ ಮಂತುರಗಾ ಹೈಸ್ಕೂಲ, ಮಂತುರಗಾ	ಶ್ರೀ ಎಲ್.ಎಸ್.ಪಾಟೀಲ ಎನ್.ಎಂ.ಹೈಸ್ಕೂಲ ಬೀಡಿ
ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಡಿ.ಪಾಟೀಲ ಮರಾಠ ಮಂಡಲ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಖಾನಾಪುರ	ಶ್ರೀ ನಂದಕುಮಾರ ಪಾಟೀಲ ರಾಜಶ್ರೀ ಶಾಹು ಹೈಸ್ಕೂಲ ಓಲಮನಿ
ಶ್ರೀಮತಿ ಸುಧಾ ಪಾಟೀಲ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಗೋಧೋಳಿ	ಶ್ರೀಮತಿ ಪಿ.ಕೆ.ಕಾಕತಕರ ಚ.ಶೀ. ವಿದ್ಯಾಮಂದಿರ ಮಾವಶಿ
ಪರಿಶೀಲಕರು: ಶ್ರೀ ಸಿ.ಐ ಪಾಟೀಲ, ಕನ್ಯಾ ವಿದ್ಯಾಲಯ ನಂದಗಡ	

कर्नाटक सरकार

शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग ,

सरकारी शिक्षकांचे शिक्षण महाविद्यालय (CTE)बेळगावी

पाठ आधारित मूल्यमापन साहित्य 2025-26

प्रश्न पेढी

विषय : समाज विज्ञान

इयत्ता: 8वी

मराठी माध्यम

राज्य शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण विभाग,

बनशंकरी तिसरा टप्पा बेंगळूर 560085

संकल्पना आणि मार्गदर्शन

श्रीमती रश्मी महेश बी.ए.एस.

शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभागाच्या सरकारच्या प्रधान सचिव

***डॉ. त्रिलोक चंद्र के. व्ही.,** बी.ए.एस आयुक्त, शालेय शिक्षण विभाग, बंगळुरू

***श्री गोपालकृष्ण एच. एन.**

संचालक, डीएसईआरटी, बंगळुरू

सहकार्य CTE

***श्री श्रीकंठ एन., प्राचार्य, जे.डी.CTEबेळगावी**

*** श्रीमती बिना डी.करदगे,**

*** श्री एस. एम. कोटगी,**

व्याख्याते CTE बेळगावी

संयोजन

श्रीमती राधा पी,

वरिष्ठ सहायक संचालक, DSERT, बेंगलोर

अनुवाद आणि संपन्मुल समिती

1.श्री सी.आय.पाटील,	कन्या विद्यालय नंदगड
2. श्री भरत शिंदे ,	माऊली विद्यालय कणकुंबी
3. श्री एस पी भाटे,	गव्हर्नमेंट हायस्कूल आमटे

4. श्री गणपती आर.मेरवा ,	**गणेबैल हायस्कूल गणेबैल**
5. श्री सुनील एस. तरळे,	**ताराराणी हायस्कूल खानापूर**
6. श्रीमती सुजाता चलवेटकर,	**माध्यमिक विद्यालय जांबोटी**
7. श्री जे. एम. पाटील,	**मंतूरगा हायस्कूल मंतूरगा**
8. श्री एल. एस. पाटिल,	**एन .एम. हायस्कूल बिडी**
9. श्री एस .डी. पाटील,	**मराठा मंडळ एच.एस खानापूर**
10. श्री नंदकुमार पाटिल,	**राजश्री शाहू एच.एस ओलमनी**
11.श्रीमती सुधा पाटिल,	**सह्याद्री हायस्कूल गोधोळी**
12. श्रीमती पी.के.काकतर,	**छ.शि. विद्यामंदिर मावशी**

संकलन आणि परीक्षण

श्री सी. आय. पाटील, एम. ए.बी. एड. कन्या विद्यालय नंदगड

समाज विज्ञान

इयत्ता ८ वी

क्र.सं. घटकाचे नाव आणि अध्ययन निष्पत्ती

1. **साधने**

   अध्ययन निष्पत्ती:

- **इतिहासाच्या निर्मितीतील महत्त्वाचे स्रोत ओळखा**
- **इतिहासाच्या स्त्रोतांचे महत्त्व समजून घ्या**
- **प्राचीन शास्त्रांची एकमेकांशी तुलना**

2. **भारत वर्ष:** **भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये आणि इतिहासपूर्व काळ**

   अध्ययन निष्पत्ती :

- **भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये समजून घ्या**
- **भारताच्या शेजारील देशांची ओळख करून देणे**
- **इतिहासपूर्व काळातील मानवांची जीवनशैली समजून घ्या**
- **पाषाणयुगाचे टप्पे वर्गीकृत करा**

3 .प्राचीन भारताती संस्कृती:

सिंधू-सरस्वती संस्कृती आणि वैदिक काळातील संस्कृती

अध्ययन निष्पती:

- **सिंधू-संस्कृतीची नगर योजना,नागरी जीवन आणि अधोगतीची कारणे समजून घ्या**
- **वैदिक काळात महिलांची स्थिती, जातिव्यवस्था यांचे विश्लेषण करा.**

4 **जगातील काही महत्त्वाच्या संस्कृती**

अध्ययन निष्पती:

- इजिप्त, मेसोपोटेमिया आणि चीनच्या संस्कृतींचे प्राचीन भारताच्या संस्कृतीशी विश्लेषण करा
- जगातील विविध संस्कृतींचे तुलनात्मक विश्लेषण करा.

5. **सनातन धर्म**

अध्ययन निष्पती:

- सनातन धर्माची व्याप्ती आणि अर्थ समजून घ्या
- भारताचा सांस्कृतिक वारसा आणि विविधतेत एकतेचा विकास यांचे कौतुक करा.

6. **जैन आणि बौद्‌ध धर्मांचे विचार**

अध्ययन निष्पत्ती:

- जैन धर्म आणि बौद्‌ध धर्माची पार्श्वभूमी समजून घ्या
- जैन धर्म आणि बौद्‌ध धर्माची तत्त्वे तुलना करा
- बौद्‌ध आणि जैन धर्माच्या शिकवणी आणि जीवनशैलीची तुलना करा

7. **राज्यशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व**

अध्ययन निष्पत्ती:

- राज्यशास्त्राची संकल्पना समजून घ्या
- राजकीय विचारवंत आणि त्यांचे योगदान समजून घ्या
- राज्यशास्त्राचे महत्त्व समजून घ्या

8. **नागरिक आणि नागरिकत्व**

अध्ययन निष्पत्ती :

- नागरिक आणि नागरिकत्व यांच्यातील अर्थ आणि फरक समजून घ्या
- राष्ट्राने नागरिकांना दिलेल्या सुविधा समजून घ्या
- नागरिक आणि परदेशी यांच्यातील फरक ओळखा.

- **नागरिकत्व मिळवण्याच्या आणि गमावण्याच्या पद्धतींचे विश्लेषण करा**

9 **मानव आणि समाज**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **मानव आणि समाज यांच्यातील संबंधांचे व समाजीकरण विश्लेषण करा**
- **सुरुवातीच्या समाजशास्त्रज्ञांची नावे सांगा**
- **समाजशास्त्राच्या अभ्यासाचे महत्त्व सांगा**

10 **मानव आणि संस्कृती**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **सांस्कृतिक माहिती समजावून घेणे**

- **सांस्कृतिक विविधता आणि वारशाची प्रशंसा करा**

11 **पृथ्वी:आमचा सजीवांचा ग्रह**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **पृथ्वीचा आकार आणि पाण्याचे वितरण समजून घ्या**
- **जगाच्या नकाशावर खंड आणि महासागर ओळखा**
- **अक्षांश आणि रेखांशाचे महत्त्व स्पष्ट करा**

12. **शिलावरण**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **शिलावरणाची रचना आणि संयोजन समजून घ्या**
- **पृथ्वीच्या अंतर्गत आणि बाह्य शक्तींची कारणे आणि परिणामांचे विश्लेषण करा**

13. **वातावरण**

अध्ययन निष्पती:

- वातावरणाची रचना आणि संयोजन समजून घ्या
- वातावरणातील घटकांची नावे सांगा
- हवा आणि हवामानातील फरक समजुन घ्या

14. **अर्थशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **अर्थशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व समजून घ्या आणि स्पष्ट करा.**
- **आर्थिक क्रिया योजनांचे वर्गीकरण करा**
- **उत्पादन विभाग समजून घेने**

15. **व्यवहार अध्ययन: अर्थ आणि महत्त्व**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **व्यवसायाची उद्दिष्टे सूचीबद्ध करा**
- **व्यवसायाचे प्रकार वर्गीकृत करा**
- **व्यवसायाचा अर्थ आणि महत्त्व विश्लेषण करा,**
- **व्यवसायाची तत्त्वे समजून घ्या**

16. **मौर्य आणि कुशान**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **सम्राट अशोक आणि मौर्यांचे शासन आणि योगदान समजून घ्या**
- **कुशाणांच्या स्थापत्य कलेतील योगदानाचे कौतुक करा**
- **मौर्य आणि कुशाणांच्या प्रशासकीय व्यवस्थेची तुलना सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी करा**

17. **गुप्त आणि वर्धन**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **गुप्त आणि वर्धनांच्या प्रसिद्ध राजांची नावे सांगा**

- गुप्त साम्राज्याच्या साहित्यिक आणि वैज्ञानिक योगदानाचे विश्लेषण करा
- वर्धनांच्या शैक्षणिक आणि साहित्यिक योगदानाचे कौतुक करा
- भारताच्या नकाशावर गुप्त साम्राज्याच्या सीमा ओळखण्याचे कौशल्य विकसित करा

18. **दक्षिण भारतातील राज्यघराणी**

अध्ययन निष्पत्ती:

- सातवाहन, कदंब, गंग यांचा राज्यकारभार ,कला आणि वास्तुकलेतील योगदान यांचे विश्लेषण करा
- नकाशावर कदंब आणि गंगा साम्राज्याच्या सीमा ओळखा

19. **बदामीचे चालुक्य आणि कांचीचे पल्लव**

अध्ययन निष्पत्ती:

- पुलकेशी यांनी बदामी चालुक्य साम्राज्याचा विस्तार कसा केला हे समजून घ्या
- साहित्य, धर्म, कला, वास्तुकला आणि शिक्षणात कांची पल्लवांच्या योगदानाचे कौतुक करा.

20. **मान्यखेटचे राष्ट्रकूटआणि कल्याणचे चालुक्य**

अध्ययन निष्पत्ती:

- प्रशासन, साहित्य आणि स्थापत्यकला यातील राष्ट्रकूटांचे योगदान स्पष्ट करा
- प्रशासन, साहित्य आणि स्थापत्य क्षेत्रात कल्याण चालुक्यांची प्रगती समजून घ्या
- राष्ट्रकूट साम्राज्याच्या सीमा नकाशावर ओळखा

- **प्रशासकीय व्यवस्थेची सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी तुलना करा आणि या काळातील ऐतिहासिक विकास स्पष्ट करा**

21. **चोळ आणि द्वारसमुद्राचे होयसळ**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **चोल साम्राज्याचे विविध क्षेत्रातील योगदान आणि विस्तार सूचीबद्ध करा**
- **चोलांच्या स्वराज्य व्यवस्थेची सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी तुलना करा**
- **होयसळ साहित्य, कला आणि स्थापत्यशास्त्राचा विकास समजून घ्या**

22. **लोकशाही**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **लोकशाहीची संकल्पना समजून घेतील**
- **लोकशाहीचे प्रकार आणि त्यांचे फरक स्पष्ट कला, ओळखा**
- **लोकशाहीची वैशिष्ट्ये आणि तिच्या यशात योगदान देणारे घटक सूचीबद्ध करा .**
- **निवडणुका प्रणाली समजून घ्या**
- **लोकशाहीमध्ये प्रसार माध्यमांची भूमिका समजून घ्या**
- **माहिती अधिकार कायदा 2005 बद्दल जाणून घ्या .**

23. **स्थानिक स्वराज्य संस्था**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **स्थानिक सरकारच्या स्थापनेची पार्श्वभूमी समजून घ्या .**
- **स्थानिक सरकारची कार्ये आणि उद्दिष्टे समजून घ्या .**
- **विविध स्थानिक सरकारांची रचना, प्रशासन आणि जबाबदाऱ्या समजून घ्या .**

24. **दैनंदिन जीवनातील समाजशास्त्र**

अध्ययन निष्पत्ती:

- दैनंदिन जीवनात. व्यक्ती आणि सामाजिक चळवळींची भूमिका समजून घ्या
- समाजीकरणाचे महत्त्व विश्लेषण करा.

25. **समाजाचे प्रकार**

अध्ययन निष्पत्ती:

- विविध प्रकारच्या समाजाच्या उत्पत्ती आणि आधुनिक समाजातील समानता समजून घ्या .
- विविध प्रकारच्या समाजांचे वर्गीकरण करा .
- विविध प्रकारच्या समाजांची वैशिष्ट्ये सूचीबद्‌ध करा .

26. **जलावरण**

अध्ययन निष्पत्ती:

- विविध जलसंपत्ती समजून घ्या .
- वरील वैशिष्ट्यांवर आधारित महासागराच्या तळाच्या भूरूपांचे वर्गीकरण करा .
- समुद्री प्रवाह आणि त्यांचे प्रकार नावे द्या .
- महासागरांचे संरक्षण करण्याचे महत्त्व समजून घ्या * भारताच्या नकाशावर विविध जलसंपत्ती ओळखा.

27. **जीवावरण**

अध्ययन निष्पत्ती:

- पर्यावरणीय संतुलनाचा अर्थ आणि महत्त्व समजून घ्या .
- पर्यावरणीय प्रदूषणाची कारणे आणि परिणाम समजून घ्या .
- पर्यावरणीय प्रदूषण रोखण्यासाठी उपाययोजनांचे विश्लेषण करा .

28. **अर्थशास्त्राच्या मूलभूत संकल्पना**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **अर्थशास्त्राच्या मूलभूत संकल्पनांची नावे सांगा .**
- **मागणी, पुरवठा, वितरण आणि उत्पादन यांच्यातील संबंध समजून घ्या .**
- **राष्ट्रीय उत्पन्न आणि दरडोई उत्पन्न यांच्यातील फरक सांगा.**

29. **विविध व्यापारी संघटनांचा उदय**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **व्यवसाय संघटनांचे वर्गीकरण करा**
- **भागीदारी संस्थांचे प्रकार, फायदे आणि तोटे सूचीबद्ध करा .**

30. **मोठ्या व्यापारी संघटना**

अध्ययन निष्पत्ती:

- **सहकारी संस्थांची वैशिष्ट्ये, प्रकार, फायदे आणि तोटे समजून घ्या**
- **संयुक्त उपक्रम संस्थांचे प्रकार, वैशिष्ट्ये, स्वरूप, फायदे आणि तोटे सूचीबद्ध करा**
- **मोठ्या प्रमाणात, लघु आणि बहुराष्ट्रीय कंपन्यांच्या कार्यपद्धती स्पष्ट करा**

समाज - विज्ञान

इयत्ता: 8 वी .

पाठानुसार, अध्ययन □□ष्पत्तीनुसार प्रश्न कोठी (Quetion Bank)

प्रकरण 1. साधने

अध्ययन □□ष्पत्ती :

• **इतिहासाच्या निर्मितीतील महत्त्वाचे घटक ओळखतात.**

• **इतिहासाच्या आधाराचे महत्त्व कळेल.**

• **पुरातत्व शास्त्राधारांची एकमेकांशी तुलना केली जाईल.**

I . बहुपर्यायी □□□□□□□

1. □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ **साहित्य**(**सो**)

A) सी □□ □□. **B) इंडिका** **C)जिओग्राफी.** **D) घो को की**

2. **पुरातत्व** □□□□□□□□ □□□□□□□(**सा**)

A) देशी साहित्य **B)मौखिक आधार** **C)विदेशी साहित्य** **D) नाणे शास्त्र**

3. □□□□□□ □□□□□□□**ल** □□□□□□ □□□□□□□□

(**सो**)

A) **ऐहोळे शिलालेख.** B) **हल्मिडी शिलालेख**

C)अलाहाबाद स्तंभ शिलालेख **D) ताळगुंद शिलालेख**

4. "□□□□□ □□□□□" □□□□□□□ **यांच्या** काळातील आहे (**सो**).

A) पंड्या B) चेर. **C) चोळ D)सातवाहन**

5. □□□□□ □□□**रा चे एक** □□□□□□□ (**सो**)

A) शिलालेख. **B) लावणी**. **C) अवशेष** D) स्मा**रक**

6. □□□□□□□ □□□□□ **शिलालेख** □□□□ करणारा राजा. (**सो**)

A) अशोक. **B) कनिष्का**. **C) हर्षवर्धन** D) **समुद्रगुप्त**

II.खालील प्रश्नांची उत्तरे एका

वाक्यात किंवा शब्दात द्या,

7. **साधने** □□□□□□□ □□□? (**सो**)

8. □□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ **साहित्य** लिहिले आहे? (**सो**)

9. □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□ राजाचे नाव **सांगा**? (**सो**)

10. □□□□**नी चे दोन प्रसिद्ध साहित्य** कोणती आहेत? (**सो**)

11. **नाण्यशास्त्र म्हणजे काय? (सो**)

12. '□□□□□□□' □□□□□□□ □□□□□□ आहे? (**सो**)

13. □□□□□□□□□□□□ □□□□ **नाण्यावरून** काय **सिद्ध होते**? (**क**)

14. **'जिओग्राफी'कोणी लिहिले?(सो**)

III. खालील प्रश्नांची दोन किंवा तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

15. **साधनांचे** □□□□□□□ □□□ **कोणते आहेत**? (**सो**)

16. **पुरातत्व** □□**स्त्रांचा** □□□**रांची क्रमवारी लावा. (सा**)

17.**विदेशी** □□□□**त्या ची नावे सांगा.सो**

18. **देशी** □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ योगदान देणाऱ्या शिलालेखांची नावे सांगा. (**सो**)

19. □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ स्त्रोतांपासून तयार होतो. **समर्थन द्या** (**क**.)

20. □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ निर्माण करतात? (**क**)

IV. □□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□ □□ □□□ **वाक्यात उत्तरे द्या.**

21.□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ साहित्यिकांचे योगदान कसे आहे? समजावून **सांगा**.(सा)

प्रकरण 2.

भारतवर्ष : भारताची

भौगोलिक वैशिष्ट्ये आणि

इतिहासपूर्व □□□

अध्ययन □□ष्पत्ती :

- **भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये जाणून घ्या**
- **भारताचे शेजारी देश ओळखा.**
- **इतिहास पूर्व काळातील मानवाची जीवनशैली जाणून घेणे.**
- **अश्मयुगाच्या टप्प्यांचे वर्गीकरण करा.**

I. बहुपर्यायी प्रश्न

1.भारतीय किनारपट्टीची लांबी. (सो)

A) 7100 किलोमीटर.   B) 6800 किलोमीटर

C) 6100 किलोमीटर   D) 8500 किलोमीटर

2. नदी जी भारताला दोन समान भागांमध्ये विभागते. (सा)

A) यमुना नदी.   B) गंगा नदी.   C) सिंधू नदी.   D) नर्मदा नदी

3. भारताचा दक्षिण शेजारी देश (सो)

A) श्रीलंका.   B) पाकिस्तान   C) बांगलादेश देश.   D) भूतान

4. भारताचा प्राचीन परदेश व्यापार याच मार्गाने होत असे (सो)

A) भू मार्ग.   B) समुद्रमार्ग.   C)वायुमार्ग   D) रेल्वे मार्ग

5. भारत आशिया खंडाच्या या भागात आहे.(सो)

A) दक्षिण बाजू   B) उत्तर बाजू.   C) पूर्व भाग.   D) पश्चिम भाग

6 इतिहासपूर्वकाळात राखेचे अंश आढळलेले ठिकाण (सो)

A) हुंन्रस्गी.   B) कुर्नूल.   C) हडप्पा.   D) लोथल

II . खालील प्रश्नांसाठी एका शब्दात अथवा एका वाक्यात उत्तरे द्या.

7.इतिहास पूर्व काळ म्हणजेकाय.सो

8. भारतातील एकूण राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांची संख्या किती आहे? (सो)

9.जगातील सर्वोच्च शिखरे कोणत्या पर्वत श्रेणीत आहेत? (सो)

10. प्राचीन वैदिक संस्कृतींचा जन्म जेथे झाला त्या नदीच्या किनाऱ्याचे नाव सांगा. (सो)

11. रेवुपट्टणांच्या विकासामुळे कोणत्या शक्तिशाली राज्यांचा उदय झाला? (सा)

III. खालील प्रश्नांची दोन, तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

12. "भारत हा उपखंड आहे" याचे कारण सांगा, (सा)

13.भारतासोबत कोणत्या देशांची सीमा आहे? (सो)

14." पूर्व-ऐतिहासिक कालखंडाला पूर्व-ऐतिहासिक कालखंड म्हणतात, का? (सा)

15. प्राचीन औद्योगिक स्थळे कशी निर्माण झाली? (क)

16.भारतावरील हल्ले मुख्यतः कोणत्या खोऱ्यांमधून होतात.(सो

IV. खालील प्रश्नांची पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या. उत्तर

17. पाषाणयुगाबद्दल स्पष्टीकरण द्या. (सा)

प्रकरण - 3 प्राचीन

भारतातील संस्कृतीः सिंधू - सरस्वती संस्कृती आणि वेदकालीन संस्कृती

अध्याय निष्पत्ती :

• सिंधू - सरस्वती संस्कृतीची नगर रचना, नागरी जीवन व नगरांचा ऱ्हास यांचा आढावा घेणे.

• वैदिक काळातील स्त्रियांचे स्थानमान , जातिव्यवस्था स्थितीचे विश्लेषण करणे.

I. बहुपर्यायी प्रश्न.

1) सिंधू-संस्कृतीच्या शोधाचे वर्ष(सो)

A) 1920-1921. B)1925-1926 C) 1911-1912 D)1947-1948

2) जगातील भारताच्या प्राचीन संस्कृतीच्या संशोधनाविषयी जगासमोर प्रथम माहिती प्रकट करणारा (सो)

A) दयारामा सहानी, B) आर.डी. बॅनर्जी, C) जॉन मार्शल. D) कनिंगम

3) मातीच्या चुली सापडलेले स्थळे. (सो)

A) कालीबंगन. B) महेंजोदारो C) हडप्पा. D) अजंता

4) अशी जागा जिथे पावसाचे पाणी चांगल्या प्रकारे जमा करण्याची व्यवस्था आहे. (सो)

A) कालीबंगन. B) धोलवीरा C) लोथल D) हडप्पा

5) या ठिकाणी एक भव्य जहाज सापडले (सो)

A) धोलवीरा. B) लोथल C) कालीबंगन. D) महेंजोदारो

II. एका वाक्यात उत्तर द्या.

6) 'हडप्पा संस्कृती' पहिल्यांदा कोणी घोषित केली? (सो)

7) वैदिक काळातील संस्कृतीचा काळ सांगा. (सो)

8)वेद या शब्दाची उत्पत्ती सांगा.(सो)

9) सर्वात जुना वेद कोणता? (सो)

10) वर्ण पद्धतीचा उल्लेख ऋग्वेदातील कोणत्या मंडलातील कोणत्या सूक्तात आहे? (सो)

11) उत्तर वैदिक काळातील प्रमुख व्यवसायाचे नावे सांगा. (सो)

12) ऋग्वेदा मध्ये किती स्तोत्रे आहेत? (सो)

13) जगातील प्रमुख संस्कृतींची नावे सांगा, (सो)

14) सरस्वती नदीला काय म्हणतात? (सो)

15) सिंधू संस्कृतीच्या खुणा बहुतेक कोणत्या ठिकाणी आढळतात?सो

III. खालील प्रश्नांची दोन किंवा तीन वाक्यात उत्तरे द्या.

16) भारताच्या प्राचीन संस्कृतीला काय म्हणतात? (सो)

17) वेदांची नावे सांगा, (सो)

18)संस्कृतींचा उदय कसा झाला?क

19) हडप्पा शहराची योजना स्पष्ट करा. (सो)

IV. खालील प्रश्नांची पाच-सहा वाक्यात उत्तरे द्या

20) महेंजोदारो,येथील आंघोळीच्या तलावाचे वैशिष्ट्य स्पष्ट करा. (सो)

21) सिंधू संस्कृतीत सापडलेल्या दैनंदिन वापराच्या वस्तूंच्या निर्मितीचे वैशिष्ट्य सांगा. (क)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे सात ते आठ वाक्यात द्या.

22) सिंधू संस्कृतीच्या नागरी नियोजनाच्या वैशिष्ट्यांची यादी करा. (सो)

23))वैदिक काळातील सामाजिक आणि राजकीय व्यवस्था स्पष्ट करा. (सो)

प्रकरण 4. जगातील काही महत्त्वाच्या संस्कृती

शिकण्याचे मुद्दे

- प्राचीन भारताच्या संस्कृतीसह इजिप्त, मेसोपोटेमिया आणि चीनच्या संस्कृतींचे विश्लेषण करतील.
- जगातील विविध संस्कृतींचे विश्लेषण आणि तुलना करते

1. खालील बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे द्या

१) नाईल नदीच्या काठावर कोणत्या संस्कृतीचा उदय झाला? (सो)

अ) इजिप्शियन ब) माया क) सिंधू संस्कृती ड) इंका

२) ख्रिस्तपूर्व चौथ्या शतकात पर्शिया जिंकणारा राजा. (सो)

अ) कॅम्बेसिस ब) अलेक्झांडर क) ऑगस्टस. ड) क्लिओ पार्टा

३) मेसोपोटेमिया मध्ये पहिली लेखन पद्धत कोणी विकसित केली?(सो)

अ) बॅबिलोनियन ब) असीरियन क) सुमेरियन. ड) चाल्डियन

४) बॅबिलोनियन झुलती बाग बांधणारा राजा. (सो)

अ) अॅमेटिस ब) नेबूचदनेबर क) सुमेरियन ड) हमुरब्बी

५) ' हो यांग हो " नदी या देशात वाहते (सो)

अ) चीन ब) युनायटेड स्टेट्स क) भारत ड) रशिया

६) चीनच्या ग्रेट भिंतीची लांबी कि.मी.मध्ये आहे? (सो)

अ) १०० कि.मि. ब)५०००,कि मि. क)१०००० कि.मि. ड)२००० कि.मी

७) इनका संस्कृतीच्या लोकांचा देव . (सो)

अ) जमीन ब) चंद्र क) सूर्य, ड) समुद्र

८) □□□□□□□□□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□. (सो)

अ) माया ब) इजिप्शियन संस्कृती क) बॅबिलोनियन ड) सिंधू संस्कृती

II. □□□ □□□□□□/□□□□□□□ □□□□□ □□□□

९) रोमन लोकांच्या भाषेचे नाव सांगा. (सो)

१०) मेसोपोटेमियाला दोन नद्यांचा देश कोणी म्हटले? (सो)

११) इजिप्तच्या राजांना काय म्हटले जात असे? (सो)

१२) ' मम्मीज ' म्हणजे काय? (सो)

१३) 'पिरॅमिड' म्हणजे काय? (सो)

१४) अलेक्झांड्रिया शहर बांधणाऱ्या राजाचे नाव सांगा. (सो)

१५) मेसोपोटेमियन संस्कृतीचे केंद्र कोणते होते? (सो)

१६) सुमेरियन प्रार्थनास्थळांना काय म्हणतात? (सो)

१७) बॅबिलोनियन लोकांचा प्रसिद्ध राजा कोण होता? (सो)

१८) चिनी संस्कृतीचा पहिला राजवंश कोणता होता? (सो)

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात द्या.

१९) हो यांग हो नदीला 'चीनचे दुःख' म्हणतात, का? (सो)

२०) ' हमुरब्बीच्या कायद्याची वैशिष्ट्ये काय आहेत? (सो)

IV खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच किंवा सहा वाक्यात सांग द्या.

२१) चीनच्या ग्रेट भिंतीचे ऐतिहासिक महत्त्व स्पष्ट करा(सो)

२२) शांघ राजानी युद्धात बराच वेळ घालवला, समर्थन करा. (क)

२३) सोन्याचे दागिने बनवण्याच्या "इंका" लोकांच्या प्रतिभेबद्दल माहिती गोळाकराआणिलिहा. (क)

२४) 'सूर्य' हे इंका लोकांचे सर्वात जास्त पूजनीय देवता का मानले जात होते याची कारणे सांगा. (क)

पाठ- 5, सनातन धर्म, 6 जैन धर्म आणि बौद्ध धर्म

अध्ययन निष्पत्ती:

- भारताच्या सांस्कृतिक वारशाची आणि विविधतेत एकतेच्या वाढीचे कौतुक करा.
- सनातन धर्माची व्याप्ती आणि अर्थ समजून घ्या
- जैन आणि बौद्ध धर्माची पार्श्वभूमी समजून घ्या
- जैन आणि बौद्ध धर्माच्या तत्त्वांची तुलना करा.
- बौद्ध आणि जैन धर्माच्या शिकवणी आणि जीवनशैलीची तुलना करा.

I. बहुपर्यायी प्रश्न:

1 गौतम बुद्धांच्या शिकवणी लोकप्रिय बनवणारे मुख्य घटक (सो)

अ) चार उदात्त सत्ये ब) प्राकृत भाषा क) साधा पोशाख ड) अष्टांग मार्ग

2. खालीलपैकी कोणते सनातन धर्माचे पाया मानले जातात? (सो)

अ) दंतकथा ब) मिथक क) वेद ड) दृष्टी

3. हिंदू धर्माला सनातन धर्म म्हणतात कारण (सो)

अ) वैदिक विधी आहेच

ब) याला पौराणिक कथा आणि तत्वज्ञानाचा आधार आहे.

क) ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आहे

ड) प्राचीन काळापासून प्रचलित आहे.

II. एका शब्दात उत्तर द्या.

4. श्रवणबेळगोळ येथे सहलीला गेलात, तेव्हा पांढऱ्या पोशाखात असलेल्या जैन ऋषींना तुम्ही कोणत्या पंथाचे म्हणून ओळखाल. (सो)

5. स्मृती म्हणजे काय? (सो)

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते तीन वाक्यांत लिहा.

6. पूर्ववैदिक काळ आणि उत्तर वैदिक काळात रचलेल्या वेदांची नावे सांगा. (सो)

7. या चौकटीत दिलेल्या यादीतून सध्या बौद्ध धर्माचे पालन केले जाणारे देश निवडा आणि लिहा. (सो)

बांगलादेश, श्रीलंका, बर्मा, इंडोनेशिया, रशिया, चीन, अमेरिका, नेपाळ, भूतान, जावा तिबेट, ऑस्ट्रेलिया, जपान, कंबोडिया, मलेशिया.

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच-सहा वाक्यात लिहा

8. गौतम बुद्धांनी शिकवलेल्या अष्टांगिक मार्गाचे अनुसरण करून तुम्ही आनंदी जीवन जगू शकता. समर्थन करा. (अ)

9. वैदिक काळातील सामाजिक व्यवस्था आणि आजच्या सामाजिक व्यवस्थेतील फरकाचे विश्लेषण करा. (क)

10. सनातन धर्माची खास वैशिष्ट्ये लिहा. (सो)

11. बुद्ध आणि महावीरांच्या शिकवणींमधून तुम्ही तुमच्या जीवनात कोणती मूल्ये स्वीकारू शकता? स्पष्ट करा. (सो)

V.खालील प्रश्नांची उत्तरे सात-आठ वाक्यात लिहा.

12. बौद्ध आणि जैन धर्माच्या शिकवणींमध्ये अजूनही प्रासंगिक असलेल्या मूल्यांची यादी करा. (सो)

13. शिक्षकांच्या मदतीने, सनातन धर्माविषयी वेदांमधील शांती मंत्राचा अर्थ लावा आणि एक टीपा लिहा. (सो)

प्रकरण 7. राज्यशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व

अध्ययन निष्पत्ती:

- राज्यशास्त्राचे संकल्पना समजावून घेणे
- राज्यशास्त्राचे महत्व समजून देणे
- राज्यशास्त्राचे तज्ञ आणि त्यांचे योगदान समजावून देणे

I. खालील बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

1. राज्यशास्त्राचे पितामह यांना म्हणतात.(सो)

अ)हेरोडॉटर्स ब) ॲरिस्टॉटल क) प्लेटो ड) सॉक्रेटिस

2. रिपब्लिक ही रचना यांनी लिहिली

अ) सॉक्रेटिस ब) ऍरिस्टॉटल क) प्लेटो ड)हेरोडॉटर्स

3. कौटिल्याची साहित्य इतना

अ) अर्थशास्त्र ब) राज्यशास्त्र क) समाजशास्त्र ड) गणित शास्त्र्

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

4. राजकारण या शब्दाचे मूळ पोलिस आहे. कसे?(सो)

5 . राज्यशास्त्राला स्वतंत्र अभ्यासाचा दर्जा कोणी दिला?(सो)

6. राज्यशास्त्र म्हणजे काय?(सो)

7. ऍरिस्टॉटलला राज्यशास्त्राचा पितामह असे का म्हणतात.(सो)

III.खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन

वाक्यात लिहा.

8. राजशास्त्राचे दोन महत्त्व सांगा.(सो)

9. पॉलिटिक्स या पुस्तकात कोणत्या विषयी चर्चा केली आहे? (सो)

IV**. खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच-सहा वाक्यात लिहा**

10.राज्यशास्त्रातील अभ्यासाचे विषय कोण कोणते आहेत?(सो)

11. ग्रीकानी राज्यशास्त्राच्या अभ्यासाला कोणते योगदान दिले. (सो)

V. चार गुणांचा प्रश्न

12. प्रत्येकाला राज्यशास्त्राच्या ज्ञान आवश्यकता आहे.समर्थन करा . (सो)

प्रकरण 8.नागरिक आणि नागरिकत्व

अध्ययन निष्पत्ती:

- नागरिक आणि नागरिकत्व यांचा अर्थ फरक समजावून घेणे

- राष्ट्राकडून नागरिकांना दिल्या जाणाऱ्या सेवा समजावून घेणे
- नागरिक आणि विदेशी यांच्यातील फरक ओळखणे
- नागरिकत्व मिळविणे आणि गमावणे यांचे विश्लेषण करणे

I .योग्य पर्याय निवडून उत्तरे लिहा

1. नागरी सेवा कायदा या वर्षी लागू झाला (सो)

अ) 1950 ब) 1956 क) 1955. ड)1947

2. जे तात्पुरता दुसऱ्या देशात राहतात(सो)

अ) परदेशी ब) आदिवासी लोक क) कायम नागरिक ड) गुन्हेगार

3.. मूलभूत कर्तव्यांशी संबंधित संविधानाचा अनुच्छेद (सो)

अ) 76 ब) 53 क) 51 ड) 73

4. ज्यांनी बेकायदेशीरपणे भारतीय नागरिकत्व मिळवले आहे ते या पद्धतीने त्यांचे नागरिकत्व गमावतील. (सो)

अ) परित्याग. ब) महाभियोग क) नोंदणी ड) समाप्ती

5. दुहेरी नागरिकत्व अस्तित्वात असलेल्या देशापैकी एक चांगले उदाहरण आहे. (सो)

अ) भारत ब) अमेरिका क) पाकिस्तान ड) कॅनडा

6. ज्योतीचा जन्म १९८२ मध्ये कर्नाटकात झाला. तिचे वडील भारतीय आहेत आणि आई अमेरिकन आहे.ज्योती या पद्धती भारतीय नागरिकत्व मिळवू शकते.

अ) रक्ताचे नाते   ब) जन्मतारीख   क) नोंदणी.   ड) नैसर्गिक रित्या

II. एका वाक्यात उत्तर द्या -

7) भारताने आपल्या नागरिकांना कोणत्या प्रकारचे नागरिकत्व दिले आहे? (सो)

8) भारतीय नागरिकत्व मिळविण्याची कोणतीही पद्धत सांगा?

9) भारतीय नागरिकत्व गमावण्याचे काही मार्ग सांगा?

10) मालमत्ता संपादन करून नागरिकत्व देण्याचे धोरण कोणत्या देशात आहे?

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन-तीन वाक्यात लिहा.

12) नागरिक म्हणवून घेण्यासाठी कोणते घटक असणे आवश्यक आहे? (सो)

13) नागरिकांना मिळणारे दोन फायदे सांगा? (सो)

14) नागरिकत्व मिळवण्याचे दोन मार्ग सांगा. (सो)

15)दोन प्रकारची नागरिकत्व कोणती

16) कोणत्या पद्धतीने नागरिकत्व गमावले जाते ? (सो)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तर पाच-सहा वाक्यात लिहा.

17) भारतीय नागरिकत्व मिळविण्याच्या पद्धती कोणत्या आहेत? (सो)

18)नैसर्गिकीकृत नागरिकत्व स्पष्ट करा. (सो)

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे सात ते आठ वाक्यांमध्ये लिहा.

19) नागरिकांची कर्तव्ये स्पष्टीकरण करा. (सो)

20) नागरिक आणि परदेशी यांच्यातील फरक सांगा. (सो)

प्रकरण ९. मानव आणि समाज

अध्ययन निष्पत्ती :

• मानव आणि समाज यांचे नाते संबंध व सामाजिकीकरण समजून घेणे

•आरंभीच्या समाजशास्त्रज्ञांची ओळख करून देणे

- समाजशास्त्राच्या अभ्यासाचे महत्त्व समजावून देणे

I.बहुपर्यायी प्रश्न.

1.समाजशास्त्राचे जनक कोण?(सो)

अ) हरबर्ट स्पेंसर ब) ऑगस्ट कामटे क)मॅक्स वेबर ड)ऍरिस्टॉटल

2.भारतात समाजशास्त्राची सुरुवात सर्वप्रथम कोणत्या विद्यापीठाने केली? (सो)

अ) मुंबई विद्यापीठ ब) हम्पी विश्व विद्या

क) कर्नाटक विद्यापीठ ड) मैसूमिळविण्याची

3. औपचारिक शिक्षण मिळण्याचे ठिकाण.(सो)

अ.) शाळा ब) शेजारी क) घर ड) कुटुंब.

4. कार्ल मार्क्स हे या देशाचे तत्त्वज्ञानी आहेत.(सो)

अ).इटली ब) जपान क)भारत ड) जर्मनी.

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

5.समाजशास्त्र या शब्दाचे मूळ नाव काय?(सो)

6.अगस्त कामते यांनी दिलेली समाजशास्त्राचे व्याख्या लिहा?(सो)

7.मानव कोणत्या प्रकारचा प्राणी आहे?(सो)

8. मानवी समाजाला सामाजिक संबंधाचे जाळे असे का म्हटले जाते? (सा)

9.मानव त्यांच्या भावना कशा व्यक्त करतात? (क)

10. मानव समाजापासून वेगळा राहू शकत नाही ही कल्पना ऑरिस्टोटलं कोणत्या विधानाद्वारे स्पष्ट करतो? (सो)

11.कार्ल मार्क्स वैज्ञानिक समाजवादात आढळणारा सर्वात बहुमुखी प्रस्ताव कोणता आहे?(सो)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते तीन वाक्यात लिहा .

13.सामाजीकरण म्हणजे काय?(सो)

14. भाषा मानवासाठी आवश्यक आहे का? (सो)

15. प्राणी आणि मानव यांच्यातील दोन फरक लिहा . (सो)

IV**. खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यात लिहा.**

16. समाजशास्त्राच्या अभ्यासाचे महत्त्व स्पष्ट करा? (सो)

17. मानवासाठी सामाजिक वातावरण का महत्व आहे ते स्पष्ट करा? (सो)

18. ज्या समाजात भाषा अस्तित्वात नाही त्या समाजाला कोणत्यासमस्यांना तोंड देऊ शकते ते स्पष्ट करा? (सो)

19. जे.एस.गुर्हे,एम. एन श्रीनिवास, ए आर देसाई, एस सी दुबे,इरावती कर्वे यांची एक छोटीशी टिपा लिहा? (सो)

प्रकरण 10. मानव आणि संस्कृती

अध्ययन निष्पत्ती:

- **संस्कृतीचा विकास जाणून घेणे**
- **संस्कृती विविधता आणि पद्धतीचे विश्लेषण**

I.बहुपर्यायी प्रश्न

1.कल्चर हा शब्द या भाषेला सूचित करतो? (सो)

अ) लॅटिन ब)ग्रीक क) रोमन. ड)इटालिक

2.विविध रीतीरिवाज ,पोशाख ,भाषा असलेली संस्कृती? (सो)

(अ)लोक परंपरा. ब) प्रथा क).विविध प्रकारची संस्कृती (ड). सामाजीकरण

3. आपण आपल्या दैनंदिन जीवनात वारंवार करत असलेल्या क्रियाकल्पना?(सो)

(अ). अंधश्रद्धा ब) लोक परंपरा क) प्रथा ड) संस्कृती

4. जी भाषा आपल्या पूर्वजांकडून मिळाली आहे त्या संस्कृतीची वैशिष्ट्ये जी खालील गोष्टींना समर्थन देतात.

अ) संस्कृती समाजानुसार वेगळी आहे.

ब.)संस्कृती सतत बदलते.

क.)संस्कृती एका पिढीतून दुसऱ्या पिढीकडे संक्रमित होते.

ड.) संस्कृती वेगळी नाही.

I. **एका वाक्यात उत्तरे लिहा**

5. संस्कृती म्हणजे काय?(सो)

6. सांस्कृतिक विविधता म्हणजे काय?(सो)

7. कोणत्याही दोन चालीरीतींची नावे लिहा?(सो)

8. तुमच्या सभोवतालच्या सांस्कृतिक विविधतेचे उदाहरण द्या? (सो)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते

तीन वाक्यात लिहा

9. समाजाचा सदस्य म्हणून तुम्ही शिकलेल्या मूल्यांची यादी तयार करा? (सो)

10. संस्कृती पिढ्यान पिढ्या संक्रमित होते ते स्पष्ट करा? (क)

11.तुम्ही तुमच्या संस्कृती इतकेच इतर संस्कृतीचा आणि चालीरीतींचा कसा आदर कराल?(क)

12. भारतातील विविधतेत एकता ही संकल्पना योग्य आहे हे समर्थन करा?(क)

प्रकरण 11.पृथ्वी-आमचा सजीवांचा ग्रह

अध्ययन निष्पत्ती :

- **पृथ्वीचे आकारमान आणि जमीन व पाण्याची विभागणी याबद्दल माहिती करून घेतात.**
- **जगाच्या नकाशात खंड व महासागर ओळखणे.**
- **अक्षांश व रेखांश यांचे महत्त्व विश्लेषित करणे.**

I. **खालील बहुपर्यायी उत्तरापैकीपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा.**

1.सूर्यमालेत आकाराच्या दृष्टीने पृथ्वी हा------ग्रह आहे.

A.सर्वात मोठा **B.पाचवा सर्वात मोठा**

C चौथा सर्वात मोठा **D सहावा सर्वात मोठा. (सो)**

2 पृथ्वीवरील सर्वात मोठा महासागर -------------(सो)

A पॅसिफिक महासागर **B अटलांटिक महासागर**

C हिंदू महासागर **D आर्क्टिक महासागर**

3 .दक्षिण गोलार्धात पाण्याचे प्रमाण----------- आहे. (सो)

A 81%   B 19%   C 50%.   D 71%

4.पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील एका अक्षांशापासून दुसऱ्या अक्षांशापर्यंतचे अंतर ----------आहे. (सो)

A) 111 कि.मी.   B)110.4 कि.मी.   C)100 कि.मी.   D)112 कि.मी.

5 ग्रीनिच शहराजवळून जाणारे रेखांश----------------(सो)

A) 0· रेखांश   B).180· रेखांश   C).110·रेखांश   D). 82· रेखांश

6 भारतीय प्रमाण वेळ आणि ग्रीनीच प्रमाण वेळ यामध्ये------- तासाचा फरक आहे.(सो)

A) 5 तास.   B) 6 तास   C) 5 तास 30 मिनिटे   D) 6 तास 30 मिनिटे (सो)

II.खालील प्रश्नांचे उत्तर एका शब्दात किंवा वाक्यात लिहा.

1.पृथ्वीचा व्यास चंद्रापेक्षा किती मोठा आहे?(सो)

2.पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरचा किती टक्के भाग पाण्याने व्यापलेला आहे?(सो)

3 .पृथ्वीवर किती खंड आढळतात?(सो)

4.. पृथ्वीवरील सर्वात लहान महासागर कोणता?(सो)

5. दक्षिण गोलार्धाला जलगोलार्ध का म्हणतात? (सो)

6.पृथ्वीला आपल्या आसा भोवती 'एक प्रदक्षिणा पूर्ण करण्यास किती वेळ लागतो? किंवा पृथ्वी परिवलनासाठी किती वेळ लागतो?)(सो)

7. रशियामध्ये किती टाईम दोन (वेळेनुसार विभाग) आहेत?(सो)

8. भारताची प्रमाण वेळ कोणत्या रेखांशावर आधारलेली आहे?(सो)

III. खालील प्रश्नांची दोन वाक्य उत्तरे लिहा.

1. पृथ्वीला कोणकोणत्या नावांनी ओळखले जाते?(सो)

2. अक्षांश व रेखांश म्हणजे काय?(सो)

3. प्रमाण वेळ म्हणजे काय?(सो)

4. पृथ्वीला अद्वितीय ग्रह का म्हटलं जाते?(सा)

IV. खालील प्रश्नांची पाच ते स हा वाक्यात उत्तरे लिहा.

1. पृथ्वीवरील सात खंडांची नाव लिहा.(सो)

2. पृथ्वीवरील ठिकाणे, दिशा आणि दोन ठिकाणांमधील अंतर कसे ओळखले जाते? (कठीण)

3.आंतरराष्ट्रीय वार (दिनांक रेषा) म्हणजे काय?(सो)

4. प्रमुख सात अक्षवृत्तांची नांवे लिहा.(सो)

V. खालील प्रश्नांची 4 वाक्यात उत्तरे लिहा.

1. एखाद्या प्रदेशाचे हवामान निर्धारित करण्यामध्ये अक्षांश व रेखांश महत्त्वाची भूमिका बजावतात. प्रमाणित करा. (क)

2. आंतरराष्ट्रीय वार (दिनांक) वेळेत महत्त्व यावर टिपा लिहा. (क)

प्रकरण 12- शिलावरण

अध्ययन निष्पत्ती :

- **शिलावरणाची अंतर्गत रचना आणि थर रचना समजून घेतात.**
- **पृथ्वीच्या अंतर्गत व बाह्य शक्तीची कारणे व त्यांचे पृथ्वीवरील विविध घटकावर होणारे परिणाम समजून घेतात.**
- **भू-जलाचे (भूम्यांतर्गत पाणी) महत्व समजावून घेतात.**

I . खालील बहुपर्यायी उत्तरे योग्य पर्याय निवडून लिहा.

1. वाऱ्याच्या अनाच्छदनाच्या कार्यामुळे निर्माण होणारी भूरूपे-------

A. भूछत्र खडक, वालुकामय गिरी, लोएस मैदान, अर्धचंद्रा कृती टेकड्या.

B . V3आकाराची दरी, धबधबे, पूर मैदान, नागमोडी वळणे.

C . U आकाराची दरी, पर्वत कटक, गिरी शृंग,लोंबत्ती दरी

D .अधोमुखी लवणस्तंभ,विलय छिद्रे, भूमिगत गुहा, उतारीचा प्रदेश. (सो)

2. कोलार सोन्याची खाण ---------------राज्यात आहे.(सो)

A कर्नाटक B आंध्र प्रदेशांची. C गोवा D महाराष्ट्र

3. रासायनिक प्रक्रियेने बनलेल्या गाळाच्या खडकाचेउदाहरण---(सो)

A ग्राफाईट B ग्रॅनाईट C चुनखडी आणि जिप्सम. D बेसाल्ट

4. इटलीतील प्रसिद्ध ज्वालामुखी---------- आहे.(सो)

A) माऊंट क्रकटोव्ह B) माऊंटकिलीमांजारो.

C) माऊंट व्हेसोव्हियस D) माऊंट फुझियामा.

5. भूकंपाची नोंद करणारे केंद्र कर्नाटकामध्ये------- येथे आहे.(सो)

A) हैदराबाद B) डेहराडून C) पुणे. D) गौरीबिदनुर

6 बेलम आणि बेहरा या चुनखडी गुहा------ या राज्यात आहेत.(सो)

A) कर्नाटक B) आंध्र प्रदेश C) केरळी. D) राजस्थान

I.खालील प्रश्नाचे उत्तर एक शब्दात किंवा एक वाक्यात लिहा.

1. शिलावरण म्हणजे काय?(सो)

2.पृथ्वी किती वर्ष जुनी आहे?(सो)

3.शिलावरण किंवा भूकवचाची प्राथमिक रचना स्पष्ट करा (सो)

4. भूकवच (शिलावरण) व मध्यावरण यांच्या दरम्यानच्या सीमेवरील थराला काय

म्हणतात?

5. अंत:निर्मित अग्निजन्य खडकाचे उदाहरण द्या.(सो)

6. मॅग्मा म्हणजे काय?(सो)

7.नदीच्या मार्गाला काय म्हणतात? (सो)

8. जल प्रदूषण म्हणजे काय?(सो)

9.ज्वालामुखी म्हणजे काय?(सो)

10. भूकंपाची तीव्रता कोणत्या उपकरणाने मोजली जाते?(सो)

II.खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन वाक्यात लिहा.

1. पृथ्वीच्या अंतर्गत (आतील) भागाच्या वेगवेगळ्या थरांची नावे सांगा.(सो)

2. आवरण म्हणजे काय? त्याचे दोन भाग कोणते?(सो)

3. खडकांचे प्रकार कोणते?(सो)

4. पृथ्वीच्या कवचावर कोणत्या

शक्ति कार्य करतात.स्पष्ट करा.(सा).

5. जागृत ज्वालामुखी म्हणजे काय? उदाहरण द्या.(सो)

6. विदारण किंवा अपक्षय क्रिया म्हणजे काय?(सो)

III.. खालील प्रश्नांची पाच ते सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

1. रासायनिक विदारण (अपक्षय) म्हणजे काय? त्याचे चार प्रकार कोणते लिहा.(सो)

2. हिमनदी म्हणजे काय? त्याचे मुख्य प्रकार कोणते?(सो)

3. झऱ्यांचे प्रकार सांगा.(सो)

4. जैविक अपक्षय म्हणजे काय? स्पष्ट करा. (सा)

IV. खालील प्रश्नांची 4 वाक्यात उत्तरे लिहा-

1. नैसर्गिक आपत्ती निर्माण करण्यात मानवी क्रिया-कृतींची भूमिका महत्त्वाची असते. याचे समर्थन करा. (क)

2. भूकंपाचे प्रतिकूल परिणाम टाळण्यासाठी खबरदारीचे उपाय सुचवा. (क).

प्रकरण 13 -वातावरण

अध्ययन निष्पत्ती:

- **वातावरणाचा अर्थ, महत्व, रचना आणि संघटन समजून घेतात.**
- **वातावरणाचे घटक सांगू शकतात.**
- **हवा आणि हवामान यातील फरक ओळखतात.**

I.खालील पर्यायी उत्तरापैकी योग्य

पर्याय निवडून लिहा.

1.भारतामध्ये सर्वाधिक तापमानाची नोंद झालेले ठिकाण--------(सोपे)

A अंबिका नगर- कर्नाटक **B गंगानगर -राजस्थान**

C कारगिल- काश्मीर **D नायकनहट्टी -कर्नाटक.**

2.हवेचा दाब मोजण्यासाठी वापरले जाणारे उपकरण----------(सो)

A बॅरोमीटर **B रिश्टर स्केल** **C अमेटर** **D होल्टामीटर**

3. 40°दक्षिण अक्षांशांवर अत्यंत वेगाने वाहणाऱ्या वाऱ्यांना------- म्हणतात.(सो)

A गर्जणारे 40 **B खवळलेले 50** **C किंचाळणारे 60** **D हंगामी वारे**

4.आवर्त वाऱ्यांना भारतात --------या नावाने ओळखतात.(सो)

A सायक्लोन **B हरिकेन** **C लैला.** **D टायफून.**

5 .वारा कोणत्या दिशेकडून वाहतो हे ओळखण्यासाठी वापरले जाणारे उपकरण------------------ (सो)

A अनोमीटर **B वात कुक्कुट (वात दिशादर्शक)**

C बॅरोमीटर **D रिश्टर स्केल.**

6. भारतातील स्थानिक वारे-------(सो)

A चीनुक **B लू** **C सिरोक्क** **D मिस्टल.**

7 .खालीलपैकी कोणत्या जिल्ह्यात नायकनहट्टी आहे. (सो)

A शिमोगा B चित्रदुर्ग C दावणगिरी D उडपी.

8 .पृथ्वीवरील सर्वात जास्त आद्रताअसलेले ठिकाण--- हे आहे. (सो)

A मौसीनराम -मेघालय B अगुंबे -कर्नाटक

C रोयली- राजस्थान D नायकनहट्टी- चित्रदुर्ग

II.खालील प्रश्नांची एका शब्दात किंवा एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

1. वातावरणाची जाडी किती आहे?(सो)

2.वातावरणात नायट्रोजनचे प्रमाण किती टक्के आहे?(सो)

3. सर्वात कमी हवेचा दाब आढळणाऱ्या वातावरणाच्या थराचे नाव सांगा.(सो).

4.. सौरशक्ती (सौरऊर्जा- इन्सोलेशन) म्हणजे काय?(सो)

5. कोणत्या तापमान विभागात सूर्य किरण लंबरूपाने पडतात?(सो)

6 समभार रेषा म्हणजे काय? (सो)

7. वाऱ्याचा वेग मोजण्यासाठी कोणते उपकरण वापरले जाते?(सो)

8.भारतात वाहणारे वारे कोणत्या प्रकारच्या वाऱ्यांचे उदाहरण आहे? (सो)

9. नियतकालिक वारे म्हणजे काय?(सो)

10आद्रता म्हणजे काय?(सो)

III खालील प्रश्नांची दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

1.वातावरण म्हणजे काय? त्याचे महत्त्व सांगा.(सो)

2.हवामानावर परिणाम करणारे घटक कोणते?(सो)

3.वातावरणातील तापमानावर परिणाम करणारे घटक कोणते?(सो)

4.वातावरणीय दाब म्हणजे काय?(सो)

5. वाऱ्यांचे प्रकार कोणते? यादी करा.(सो)

IV. खालील प्रश्नांची पाच ते सहानी वाक्यात उत्तरे लिहा.

1.. विपरीत तापमानाची कारणे सांगा.(साधारण).

2.ढग म्हणजे काय? ढगांचे प्रकार सांगा. (सो)

3. हवा आणि हवामान यावर टिपा लिहा. (सो)

V.खालील प्रश्नांची सात ते आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.

1.वातावरणाच्या रचनेबद्दल लिहा. (साधारण)

2. वातावरणीय दाबावर परिणाम करणारे घटक सांगून पृथ्वीवरील प्रमुख वायुदाब पट्टे कोणते लिहा.(सो).

प्रकरण 14. अर्थशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व

अध्ययन निष्पत्ती :

- **उत्पादनांची व्याख्या करतात.**
- **अर्थशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व समजून घेतात आणि स्पष्ट करतात .**
- **आर्थिक क्रियाकल्पांचे वर्गीकरण करतात .**

I बहुपर्यायी प्रश्न

1. वस्तूंच्या सेवेत मानवांच्या इच्छा पूर्ण करण्याची गुणवत्ता. (सो)

अ) आशा ब) तिरस्कार क) तृप्ती ड.) प्रतिफल

2. आर्थिक प्राप्तीसाठी केलेले शारीरिक आणि बौद्धिक कार्य. (सो)

अ) सामाजिक कार्ये ब). सांस्कृतिक कार्य

क)अर्थ आर्थिक कार्य ड) राजकीय कार्य

3. कौटिल्याने (चाणक्य) लिहिलेलां ग्रंथ . (सो)

अ)प्रजासत्ताक ब). अर्थशास्त्र क) त्रीपेटिक ड).गाथासप्तशती

4 .अर्थशास्त्र हा शब्द या देशात स्थानिक भाषेत वापरला जातो.(सो)

अ). ग्रीक ब). रोमन क). अमेरिका ड). भारत

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

1.अर्थशास्त्राचे जनक कोणाला मानले जाते ?(सो)

2.संपत्तीचा अभ्यास करणारे शास्त्र कोणते आहे ? (सो)

3. आर्थिक क्रियाकल्पांचा स्त्रोत काय आहे ? (सो)

4.अर्थशास्त्र या शब्दाचे मूळ पष्ट करा

5. सरकार पुरवत असलेल्या वस्तू आणि सेवांसाठी किती शुक्ल आकारते ? (सो)

6.उत्पादक उपक्रम म्हणजे काय? (सो)

III. **थोडक्यात उत्तरे द्या /लिहा**

1.आर्थिक उपक्रम) स्पष्ट करा . (सो)

2.अर्थशास्त्राचा अभ्यास का आवश्यक आहे याची कारणे लिहा. (सो)

प्रकरण 15 .व्यवहार अध्ययन अर्थ आणि महत्त्व

I.. बहुपर्यायी प्रश्न

1. या ठिकाणी कुटीर उद्योग सामान्यतः आढळतात (सो)

अ. तालुका ब. शहर क. गाव. ड. महानगर

2. एखादा देश स्वतःच्या वापरासाठी इतर देशाकडून वस्तू खरेदी करतो

अ. आयात ब. निर्यात क. इन्ट्रेपॉट ड. व्यापार

3.जे मोठ्या प्रमाणात वस्तू खरेदी करतात आणि ग्राहकांना कमी प्रमाणात विकतात, (सो)

अ. घाऊक विक्रेता. ब. किरकोळ विक्रेता.

क. उत्पादक व्यापारी. ड. वितरक

4. प्राथमिक क्षेत्र कृषी, तृतीय क्षेत्र.....(सो)

अ. दुग्ध व्यवसाय   ब. उद्योग   क. खाणकाम   ड.रस्ते वाहतूक

5.एक देश दुसऱ्या देशांना वस्तू

विकतो. (सो)

अ. व्यवस्थापन. ब. आयात.

क. निर्यात   ड. किरकोळ विक्री

II.एका वाक्यात प्रश्नांची उत्तरे द्या

1. फेरीवाले व्यापारी कोण आहे . (सो)

2. अंतर्गत व्यापार म्हणजे काय. (सो)

3. इंट्रेपॉट व्यापार करणाऱ्या देशांचे उदाहरण द्या. ? (सो)

4. कुटीर उद्योगाचे उदाहरण द्या. (सो)

5. व्यवसायाचा मुख्य उद्देश काय आहे ? (सो)

6. कृषी उत्पादनाची गुणवत्ता जाणून घेण्यासाठी छापलेले चिन्ह

कोणते आहे ? (सो)

7. ISIचे विस्तारित रूप लिहा ? (सो)

8. जाहिरातींचे फायदे सांगा ? (सो)

III**. थोडक्यात उत्तरे द्या.**

1. व्यवसाय म्हणजे काय? दोन प्रकार सांगा. (सु)

2. किरकोळ विक्रेते हे वस्तूंच्या वितरणातील शेवटचा दुवा आहेत समर्थन करा.

(क)

3.घाऊक व्यापाराचे फायदे लिहा सा)

4. परकीय व्यापार म्हणजे काय?   तीन भागांची नावे सांगा (सु)

5. औद्योगिक उपक्रमांची नावे सांगा? (सु)

6. कुटीर उद्योगात उत्पादित होणाऱ्या वस्तूंची यादी करा (सा)

7. वेळेचे बंधन टाळण्यासाठी कोणती पावले उचलावी ते सांगा? (क)

प्रकरण 16. मौर्य आणि कुषाण

शिकविण्याचे मुद्दे :

- **सम्राट अशोक आणि मौर्य यांच्या शासनकाळाबद्दल आणि योगदानाबद्दल जाणून घेतात.**
- **कुशाणांच्या योगदानाचा सन्मान करतील.**
- **मौर्य आणि कुशाणांच्या प्रशासकीय व्यवस्थेची तुलना सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी करतील**

I. बहु पर्यायी प्रश्न

1. मौर्य समाजाचे संस्थापक (सु)

अ) अशोक.   ब) हिंदु साथ   .   क) चंद्रगुप्त मौर्य.   ड) चाणक्य

2. चाणक्याची साहित्य कृती (सु)

अ) रामायण. ब) अभिज्ञान शकुंतला सी) अर्थशास्त्र ड) महाभारत

3. ज्या युद्धामुळे अशोकाला बौद्ध धर्म स्वीकारण्यास प्रेरणा मिळाली. (सु)

अ) बक्सार युद्ध ब) कलिंग युद्ध. क) उज्जैनची लढाई ड) प्लासीची लढाई

4. सर्वात जास्त वापरलेली भाषा ____ आहे. (सु)

अ) संस्कृत ब) तमिळ क) प्राकृत. ड) पर्शियन

5. कुशाण साम्राज्याचा प्रमुख सम्राट (सु)

अ) कनिष्क ब) हर्षवर्धन क) आशोका ड) चंद्रगुप्त

6. गांधार शैली कशाशी संबंधित आहे? (सु)

अ) यापैकी नाही ब) नृत्य. क) बौद्ध शिल्प ड) जैन शिलालेख

7. कनिष्काच्या काळात बौद्ध धर्माची विकसित झालेली शाखा(सु)

अ) हिनयाना ब) महायान क) लमयान. ड) वज्रयान

8. चंद्रगुप्त मौर्य यांनी त्यांच्या आयुष्याच्या अखेरीस कोणता धर्म स्वीकारला?

(सो)

अ) बौद्ध धर्म. ब) वैष्णव. क) जैन धर्म. ड) शैव धर्म

II खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

9. चाणक्यची इतर नावे कोणती आहेत? (सु)

10. अशोकाच्या शिलालेखांची भाषा कोणती आहे? (सु)

11. कुशाणांची राजधानी कोणती होती? (सु)

12अशोकाने श्रीलंकेला बौद्ध धर्माच्या प्रसारासाठी कोणाला पाठवले? (सु)

13. जुनागड, गुजरात जवळ सुदर्शन तलाव धरण कोणी बांधले? (सु)

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

14. मौर्यांचा इतिहास सांगणाऱ्या ग्रंथांची यादी करा. (सा)

15. अशोकाच्या काळातील महत्त्वाच्या शहरांची यादी करा.(सो)

IV.खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यात लिहा.

16. इतिहासकारांनी अशोकाचे वर्णन एक महान पुरुष म्हणून केले आहे. हे विधान विश्लेषण करा. (क)

17. अशोकाच्या राजवटीबद्दल स्पष्टीकरण द्या, (स)

18. मौर्य साम्राज्याच्या कला आणि स्थापत्यकलेचे वर्णन करा. (सा)

19. कनिष्काच्या राजवटीबद्दल थोडक्यात माहिती लिहा. (सा)

20. प्राचीन भारताचा नकाशा काढा आणि खालील ठिकाणे ओळखा. (सा)

अ) गांधार. ब) पुरुषपूर .क) उज्जैन ड) इंद्रप्रस्त

प्रकरण 17. गुप्त आणि वर्धन घराणे

शिकवण्याचे मुद्दे

- **भारताच्या नकाशावर गुप्त साम्राज्याच्या सीमा ओळखण्याचे कौशल्य विकसित करतील.**
- **गुप्त आणि वर्धन राजांच्या प्रसिद्ध शासकांची नावे सांगतील**
- **गुप्त साम्राज्याच्या साहित्यिक आणि वैज्ञानिक योगदानाचे विश्लेषण करतील**
- **वर्धन यांच्या शैक्षणिक आणि साहित्यिक योगदानाचे कौतुक केले जाईल.**

I बहु पर्यायी प्रश्न

1. गुप्त साम्राज्याच्या या राजाने अश्वमेध यज्ञ केला. (सु)

अ) चंद्रगुप्त पहिला. ब) इम्मादी चंद्रगुप्त क) समुद्र गुप्ता. ड) कुमार गुप्ता

2. नालंदा विद्यापीठाची स्थापना या गुप्त शासकाने केली. (सु)

अ) चंद्रगुप्त दुसरा. ब) समुद्रगुप्त. क) नरसिंह गुप्ता. ड) चंद्रगुप्त पहिला

3. या गुप्त राजाला विक्रमादित्य ही पदवी होती.(सु)

अ) श्रीगुप्त ब) चंद्रगुप्त दुसरा. क)पहिला चंद्रगुप्त. ड) कुमार गुप्त.

4. 'पंच सिद्धांतिका' या खगोलशास्त्रीय ग्रंथाचे लेखक. (सु)

अ) वराहमीर ब) आर्यभट्ट. क) वाग्भट ड) कपिल

5. पदार्थ अणूंपासून बनलेला असतो हे सिद्ध करणारा प्राचीन भारतीय शास्त्रज्ञ .(सु)

अ) कपिला. ब) धन्वंतरी. क) सुश्रुत. ड) चरक

6. दिल्लीतील मेहरोलिचा स्तंभ या धातूपासून बनलेला आहे. (सु)

अ) कास्य   ब) पितळ.   क)लोखंडे.   ड)तांबे

7. या शास्त्रज्ञाला भारतीय औषधाचे जनक म्हटले जाते. (सु)

अ). भास्कर   ब) सुश्रुत   क) धन्वंतरी.   ड) चरक

8. राजश्री या विद्यापीठाच्या कुलगुरू होत्या.(सु)

अ).नालंदा   ब). वाराणसी   क) उज्जैन.   ड) प्रयाग

II खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

9. गुप्त काळात भारताला भेट देणारा चिनी यात्रेकरू कोण होता? (सु)

10. कालिदासाने लिहिलेले सर्वात प्रसिद्ध नाटक कोणते आहे? (सु)

11. हर्षवर्धनाच्या दरबारात असलेल्या दोन प्रसिद्ध कवींची नावे सांगा, (सु)

III खालील प्रश्नांची दोन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा

12. चंद्रगुप्त दुसरा यांच्या काळातील महत्त्वाच्या कवींची नावे सांगा. (सो)

13. वर्धनांच्या काळातील महसूल उत्पन्नाचे प्रमुख साधन सांगा?(सो)

14. कालिदासांनी लिहिलेल्या महान ग्रंथांची नावे सांगा.. (सु)

IV.खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यात लिहा.

15. नालंदा विद्यापीठा बद्दल माहिती लिहा. (सी)

16. गुप्त साम्राज्याच्या पतनाची कारणे कोणती ? (सा)

17. गुप्तकाळ हा साहित्याचा सुवर्णकाळ होता स्पष्ठ करा?(क)

18. वर्धन यांच्या काळातील प्रशासकीय व्यवस्थेचे वर्णन करा. (सा)

प्रकरण 18. दक्षिण भारतः सातवाहन, कदंब आणि गंगा

शिकण्याचे मुद्दे :

- **सातवाहन, कदंब, गंगा शासक आणि कला आणि स्थापत्य यांचे योगदान यांचे विश्लेषण करा.**
- **नकाशावरील कदंब आणि गंगा राज्यांची नांवे ओळखा.**

I. बहुपर्यायी प्रश्न

1. सातवाहन हे उत्तर भारतातील या वंशाचे राजे होते .(सु)

अ) मौर्य ब) गुप्त . क) कुशाण ड) नंद

2. सातवाहनांचा पहिला स्वतंत्र राजा. (सु)

अ). सिमुक ब) महापद्म. क) मयुरवर्मा ड) नरसिंह वर्मा

3. 'हला' यांनी लिहिलेल्या

सप्तशती ग्रंथाची भाषा .(सो)

अ) संस्कृत ब) ओरीया क) कन्नडा ड) प्राकृत

4.सातवाहनांनी अनुसरलेला धर्म(सो)

अ) जैन ब) बौद्ध. क) वैदिक ड) शीख

5. मयुरवर्मने हा तलाव विकसित केला. (सु)

अ) चंद्रवल्ली तलाव ब) मांड्या तलाव

क) कदूर तलावाचे ड) लक्कवल्ली तलाव

6. कदंब काळातील तलगुंडा शिलालेख या भाषेत आहे. (सु)

अ) तमिळ. ब) तेलुगु. क) संस्कृत ड) कन्नड

7. गंग घराण्याचा प्रसिद्ध राजा हा आहे. (सु)

अ) दडीगा. ब) दूरविनीत क) रासमल्ला. ड) श्रीपुरुष

8. श्रवणबेळगोळात गोम्मटेश्वराची मूर्ती कोणी स्थापित केली? (सु)

अ) बाण भट्. ब) चावुंडराय. क) शिवकुमार. ड) माधव

II एका वाक्यात. उत्तरे लिहा

9. सातवाहनांची राजधानी कोणती?

10. सातवाहनांचा प्रसिद्ध राजा कोण होता? (सु)

11. श्रवणबेळगोळाच्या गोमटेश्वराच्यामूर्तीचा महामस्तकाभिषेक किती वर्षांने केला जातो? (सु)

12. गंग राज्याचे दुसरे नाव काय आहे? (सु)

13. सातवाहन साम्राज्याच्या ऱ्हासाची कारणे कोणती? (सु)

14. कदंब घराण्याची राज्यभाषा कोणती होती? (सु)

III दोन किंवा तीन वाक्यात उत्तरे द्या

15. गंग काळातील चार धर्मग्रंथांची नावे सांगा, (सु)

16. दक्षिण भारतावर राज्य केलेल्या राजघराण्यांची यादी करा. (सो)

17. सातवाहन काळातील महत्त्वाच्या व्यापारी केंद्रांची नावे सांगा. (सु)

IV.सहा ते सात वाक्यात उत्तरे लिहा.

18. कर्नाटक आणि भारताच्या संस्कृतीत कदंबांचे योगदान स्पष्ट करा (सो)

19. गंगा काळात समाजावर अनेक मूल्यांचा प्रभाव होता. या विधानाचे समर्थन करा. (क)

प्रकरण 19.बदामीचे चालुक्य आणि कांचीचे पल्लव

अध्ययन निष्पत्ती :

- **बदामी चालुक्यांपैकी दुसरा पुलिकेशी,त्याच्या साम्राज्याचा विस्तार समजून घ्याल.**

- **कांची साहित्य, धर्म, कला, स्थापत्य आणि शिक्षणात पल्लवांच्या योगदानाची प्रशंसा करते.**

I. **योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहिणे**.

1.दक्षिणपतेश्वर ही पदवी मिळालेला बदामीचा चालुक्य शासक, (सु)

अ) विष्णुवर्धन ब) राजा जयसिंह क) दुसरा पुलकेशी ड) हर्षवर्धन,

2.'कौमुदी महोत्सव' या संस्कृत नाटकाचे लेखक. (सु)

अ) कुप्पे आर्यभट्ट ब) विज्जीका क) रविकीर्ती ड) शिव भट्टाचार्य.

3. कांचीजवळ महाबलीपुरम नावाचे नवीन शहरी यांनी वसवले. (सु)

अ) किर्ती वर्मा ब) महेंद्र वर्मा क) नरसिंह वर्मा ड) विष्णुवर्धन,

4) हे ठिकाण मंदिरांचे पाळणा म्हणून ओळखले जाते. (सु)

अ) आय हो. ब) पट्टाडकल्लू क) बदामी ड) हंपी.

5. युनेस्को ने जागतिक वारसा स्थळ म्हणून घोषित केलेले ठिकाण .(सु)

अ) बदामी ब) महाकूट क) पट्टाडकल्लू ड) आयहोल.

6) महाबलीपुरम येथील पल्लव काळातील प्रसिद्ध शिल्पकला.(सु)

अ) अर्जुनाची तपश्चर्या ब) एकंबरनाथ क) मधुकेश्वर ड) ताजमहाल

7)पल्लव घराण्याचा पहिला शासक.

अ) महेंद्र वर्मा ब)शिवस्कंदवर्मा क) मयुरा वर्मा ड) नरसिंह वर्मा,

8. पल्लव काळात कांचीला भेट देणारा परदेशी प्रवासी, (सु)

अ) शाहियान ब) अल्बरुनी क) मेगास्थेनिस ड) ह्युएन त्सांग.

II. एक वाक्यात उत्तरे लिहा

9) दुसरा पुलकेशीने या पदव्या धारण केल्या? (सु)

10) कांचीचे पल्लव राजांची नावे सांगा(सु)

11) कर्नाटक हे नाव कोणत्या राज्य घराण्याणे दिले? (सु)

12) पुलकेशीने महेंद्रवर्मनचा पराभव का केला? (सा)

III. **दोन मार्क प्रश्न**

13) 'चालुक्य हे साहित्यप्रेमी होते' या विधानाचे समर्थन करा. (क)

14. पुलकेशी दुसरा हा एक महान चालुक्य राजा होता.समर्थन करा.(क)

15. कांचीच्या पल्लवांचे (सा) स्थापत्यशास्त्रात योगदान स्पष्ट करा

प्रकरण 20.मानखेतचे राष्ट्रकूट आणि कल्याणचे चालुक्य

अध्ययन निष्पत्ती:

- राष्ट्रकूटांचे प्रशासन, साहित्य आणि स्थापत्य क्षेत्रातील योगदान स्पष्ट करा.
- चालुक्यांच्या प्रशासनाची, साहित्याची आणि कल्याणच्या स्थापत्यकलेची प्रगती समजून घ्या.
- नकाशावर.राष्ट्रकूट साम्राज्याच्या सीमा ओळखा.

- ते प्रशासकीय व्यवस्थेची तुलना सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी करतील आणि या काळातील ऐतिहासिक विकासाचे स्पष्टीकरण देतील.

I .योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहिणे

1. वेरूळ येथे कैलासनाथ मंदिर

बांधणारा राष्ट्रकूट शासक (सो)

अ)पहिलाकृष्णा ब) तिसरा गोविंदा

क) अमोघवर्ष ड) दुसरा कृष्ण

2.राष्ट्रकूट साम्राज्यात परराष्ट्र व्यवहार कोण पाहत असे. (सु)

अ) परराष्ट्र मंत्री ब) प्रशासकीय मंत्री क) महासंधी विग्रही ड) विजयपती

3. कन्नड भाषेचे पहिले कवी म्हणून ओळखले जाणारे कवी. (सु)

अ) पंप ब) पोन्ना क) श्री विजया ड) रन्न

4 कविराज मार्गाची निर्मिती करणारे श्रीविजय त्यांच्या दरबारात होते. (सु)

अ) ध्रुव ब) अमोघवर्ष क) पहिला कृष्ण ड) दुसरा कर्करोग

5.आदि पुराण आणि विक्रमार्जुन विजय ग्रंथांचे लेखक. (सु)

अ) रन्न ब) चावुंदराय क) पोन्ना ड) पंप

6. या विद्यापीठाकडून आदिकवी पंप यांच्या नावाने “नाडोज” पुरस्कार दिला जातो.(सो)

अ) हंपी ब) बेळगाव क) म्हैसूर. ड) धारवाड

7.'कल्याण' नावाचे नवीन शहर बांधणारा आणि त्याला आपली राजधानी बनवणारा शासक. (सु)

अ) दुसरा तैलाप ब) सहावा विक्रमादित्य

क) पहिला सोमेश्वरा ड) जगदेकमल्ला

8.विज्ञानेश्वराने या विषयावर संस्कृतमध्ये 'मिताक्षरा' नावाचा ग्रंथ लिहिला आहे. (सु)

अ) व्याकरण ब) अर्थशास्त्र क) कायदा. डी) तत्वज्ञान.

II.खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

9. कन्नड भाषेतील पहिले शिलालेख कोणते आहे? (सु)

10.उभया कवी चक्रवर्ती हे नाव मिळवणारे कन्नड कवी कोण आहेत? (सु)

11.रणाने लिहिलेल्या गदायुद्धाचे दुसरे नाव काय आहे? (सु)

12.कल्याणचा चालुक्य राजा सोमेश्वर तिसरा (सु) याने लिहिलेल्या ग्रंथाचे नाव सांगा.

III.खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

13.राष्ट्रकुटांच्या शिक्षण पद्धतीचे स्पष्टीकरण द्या. (स)

14.वेरूळ येथील कैलास मंदिराचे वर्णन करा. (स)

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे एक किंवा दोन वाक्यात लिहा.

15.राष्ट्रकुटांच्या शासनपद्धतीचे स्पष्टीकरण द्या.. (स)

16. कल्याण चालुक्यांचे साहित्यातले योगदान स्पष्ट करा, (सा.)

17.कल्याण चालुक्त हे कलेचे संरक्षक होते. या विधानाचे समर्थन करा. (सा.)

प्रकरण 21.चोल आणि द्वारसमुद्राचे होयसळ

शिकण्याचा परिणाम:

- **चोल साम्राज्याचे विविध क्षेत्रातील योगदान आणि विस्तार यांची यादी करा.**
- **चोल स्वराज्य व्यवस्थेची तुलना सध्याच्या प्रशासकीय व्यवस्थेशी करा.**
- **होयसळ साहित्य, कला आणि स्थापत्यकलेचा विकास समजून घ्या.**

I.**योग्य पर्याय निवडून उत्तर लिहा.**

1. चोल साम्राज्याची राजधानी

अ) कांची   ब) तंजावर   क) मदुराई   ड) पाँडिचेरी

2.या राजाला चोल साम्राज्याचे शिल्पकार म्हणतात. (सु)

अ) करिकल चोळ   ब) विजयालय

क) पहिला राजा चोल　　　　ड) राजेंद्र चोला पहिला

3.चिकमंगलूर जिल्ह्यातील मुदिगेरे तालुक्यातील 'अंगडी' गावाचे प्राचीन नाव. (सु)

अ) सोसेवूर　ब) बेलूर　क) द्वारसमुद्र　ड) सोमनाथपूर

4.होयसळ सम्राट विष्णुवर्धन यांचे पहिले नाव (मुळ नाव) (सो)

अ) इरंगा　ब) नृपकमा　क) बल्लाळ　ड) बिट्टीदेव

5.हरिश्चंद्र ही कविता रचणारे कन्नड कवी (सो)

अ) हरिहर　ब) राघवंक　क) कल्हण　ड)पंपा

6.हळेबीड येथील होयसळेश्वर मंदिर कोणी बांधले? (सु)

अ) केतू माला　ब) सोमदंड नायक　क) चावुंदराय　ड) सुंदरपांड्या

II.खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

7.'गंगाईकोंडा चोलपुरम' शहर बांधलेला चोल राजा कोण होता? (सु)

8.'कवी चक्रवर्ती' ही पदवी मिळालेला कन्नड कवी कोण? (सो)

9.रामानुजाचार्य यांनी कोणत्या पंथाची स्थापना केली? (सु)

10,तंजावरमध्ये राजराजा चोळणे आणि बांधलेले मंदिर कोणते? (सु)

11.चोल साम्राज्याची शिल्पकार कोणाला म्हणतात? (सु)

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे तीन ते चार वाक्यात लिहा.

12.चोल राजवटीची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये लिहा. (सा)

13.होयसळांनी साहित्याला कसे प्रोत्साहन दिले ते स्पष्ट करा. (सा)

IV.खालील प्रश्नांची उत्तरे सात ते आठ वाक्यांमध्ये लिहा.

14.पहिला चोल राजराजा हा एक प्रसिद्ध राजा होता,स्पष्ट करा.(क)

15.होयसळ राजा विष्णुवर्धन एक महान शासक होता या विधानाच समर्थन करा. (क)

22.लोकशाही

शिकण्याचा परिणाम:

- 2005 चा माहिती अधिकार कायदा समजून घ्या.
- लोकशाहीचे प्रकार आणि त्यांचे फरक ओळखा.
- लोकशाहीची वैशिष्ट्ये आणि तिच्या यशात योगदान देणारे घटक सूचीबद्द करा.
- निवडणूक प्रणाली जाणून घ्या.
- लोकशाहीमध्ये प्रसारमाध्यमांची भूमिका विशेषता महत्त्वाची असते.

I. बहुपर्यायी प्रश्न

1.माहिती हक्क यावर्षी लागू केला.सु

A) 2006 B) 2008 C) 2005 D) 1973

2.भारतात मतदान करण्यास किमान वय... (सु)

A) 18 वर्षे B) 21 वर्षे C) 16 वर्षे D) 17 वर्षे

3.संविधानाच्या या दुरुस्तीनुसार

मतदानाचे वय 18 वर्षे करण्यात आले. (सु)

A) 71 व्या दुरुस्तीनुसार B) 62 व्या दुरुस्तीनुसार

C) 61 व्या दुरुस्तीनुसार D) 23 व्या दुरुस्तीनुसार

4.खालीलपैकी या देशात प्रत्यक्ष लोकशाही दिसून येते. (सु)

A) भारत B)स्विझरलँड C)इंग्लंड D)ऑस्ट्रेलिया

II एका वाक्यात उत्तरे लिहा

5) डेमॉक्रशी हा शब्द कोणत्या शब्दापासून बनला आहे ? (सु)

6) अब्राहम लिंकनच्या मते लोकशाहीची व्याख्या स्पष्ट करा. (सु)

7) सार्वत्रिक निवडणूक म्हणजे काय? (सु)

8)लोकशाही एक जीवन पद्धत असे कोणी म्हटले? (सु)

III.तीन किंवा चार वाक्यात उत्तरे द्या.

9)लोकशाहीचे प्रकार स्पष्ट करा.(सा)

10) .लोकशाहीची दोन वैशिष्ट्ये लिहा. (सा)

IV.सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

11. लोकशाही यशस्वी होण्यासाठी आवश्यक असलेले घटक लिहा. (सु)

12) प्रत्यक्ष आणि प्रत्यक्ष लोकशाही मधील फरक स्पष्ट करा. (सा)

IV. सात ते आठ वाक्यात उत्तरे लिहा.

13)लोकशाही शासन पद्धती इतर शासन पद्धतीपेक्षा चांगली आहे. हे विधान स्पष्ट करा. (क)

14) लोकशाही व्यवस्थेची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. (सा)

23.स्थानिक स्वराज्यसंस्था

शिकण्याचा परिणाम:

- विविध स्थानिक संस्थांची रचना आणि प्रशासकीय जबाबदाऱ्या समजून घ्या
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निर्मितीची पार्श्वभूमी समजून घ्या
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांची कार्य आणि उद्दिष्टे समजून घ्या

I. बहुपर्यायी प्रश्न

1.संविधानाच्या या दुरुस्तीनुसार स्थानिक स्वराज्य संस्था इतिहासातील एक मैलाचा दगड बनला. (क)

A) 63 वी आणि 64 वी दुरुस्तीनुसार B) 73 वी आणि 74 वी दुरुस्तीनुसार

C) 93 वी आणि 94 वी दुरुस्तीनुसार D) 83 वी आणि 84 वी दुरुस्तीनुसार

2.स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकीमध्ये या वर्गाला विशेष आरक्षण देण्यात आले आहे. (सु)

A) अनुसूचित जाती जमाती B)मागासवर्गीय C)महिला D)वरील सर्व

3. कर्नाटकात एकूण बृहद महानगरपालिका आणि महानगरपालिका संख्या किती.(सु)

A) 1 आणि 11 B) 1 आणि 10 C) 2 आणि 10 D) 2 आणि 11

4. हा अधिकारी महानगरपालिकेचे कामकाज पाहतो. (सु)

A) महापौर B) महानगरपालिकेचे आयुक्त C) राज्यपाल D) मुख्यमंत्री

II एका वाक्यात उत्तरे लिहा

5) कर्नाटक पंचायत राज्य कायदा केंव्हा लागू करण्यात आला? (सु)

6) ग्रामसभेचे अध्यक्ष पद कोण भूषविते? (सु)

7) ग्रामपंचायतीचा कार्यकाल किती असतो ? (सु)

8) तालुका पंचायतीचा कार्यकाल सांगा. (सु)

9) जिल्हा पंचायतीच्या अध्यक्ष आणि उपाध्यक्ष चा कार्यकाळ किती?(सु)

10) जिल्हा पंचायतीच्या मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांची (CEO) नियुक्ती कोण करते? (सु)

III. दोन वाक्यात उत्तरे द्या.

11)स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे उद्दिष्ट लिहा? (सा)

12) स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या उत्पन्नाचे स्त्रोत्र सांगा. (सु)

13) तालुका पंचायत कोणती अतिरिक्त कामे करतात? (सु)

14) शहरी स्थानिक संस्थांचे मुख्य प्रकार कोणते आहेत? (सु)

IV.सहा वाक्यात उत्तरे लिहा.

15) शहरी स्थानिक संस्थांकडून केल्या जाणाऱ्या महत्त्वाच्या कामांची यादी करा. (सा)

24.दैनंदिन जीवनात समाजशास्त्र

अध्ययन निष्पती:

- **दैनंदिन जीवनात व्यक्ती आणि सामाजिक हालचालीची भूमिका समजून घ्या.**
- **सामाजिकीकरणाचे महत्त्व विश्लेषण करतात.**

I. एक गुणांचे प्रश्न

1.सामाजिक संवाद म्हणजे काय?(सु)

2.कर्तव्याची जाणीव म्हणजे काय(सु)

3.संभाषण करण्यासाठी कशाची आवश्यक्ता आहे?(सु)

4.सामाजिक संघटना म्हणजे काय?(सु)

II. थोडक्यात उत्तरे द्या

5.भाषेचे महत्त्व सांगा?(सु)

6.कर्तव्याच्या जाणिवेचे उदाहरण देऊन स्पष्टीकरण द्या.(सा)

25.समाजाचे प्रकारच्या

अध्ययन निष्पती:

- **विविध प्रकारच्या समाजाचे वर्गीकरण करा.**
- **विविध प्रकारच्या समाजांचे वैशिष्ट्ये सूचीबद्ध करा. ***
- **विविध प्रकारच्या समाजाच्या उत्पत्ती आणि आधुनिक समाजातील समानता समजून घ्या.**

I.एक गुणांचे प्रश्न

1.कृषी समाजात मशागतीसाठी कोणते साधन वापरले जाते.(सु)

2.शिकार करणाऱ्या समाजाची वैशिष्ट्ये सांगा.(सु)

3.पशुपालक समाजाचा अर्थ सांगा.(सु)

4.कृषीवर आधारित समाज कोणता?(सु)

5.समाजाचे वर्गीकरण कोणत्या आधारे केले जाते.?(सा)

6.विज्ञान तंत्रज्ञानावर अवलंबून असलेला समाज कोणता.(सु)

II.थोडक्यात उत्तरे लिहा

7.समाजाचे विविध प्रकार कोणते.(सु)

8.कृषी समाजाच्या वैशिष्ट्यांची सूची करा.(सा).

26.जलावरण

अध्ययन निष्पत्ती

- **जगातील प्रमुख महासागरांविषयी जाणून घेणे**.
- **किनारपट्टीवर समुद्राच्या सापेक्ष हालचालीमुळे तयार होणाऱ्या भूरूपांचे वर्णन करणे**.
- **सागरी प्रवाह आणि त्यांचे प्रकार स्पष्ट करणे**.
- **सागरी संसाधनांचे महत्त्व जाणून घेणे**.
- **भारताच्या नकाशात विविध भू-संधी** (**संयोगभूमी**) **आणि सामुद्रधुनी ओळखणे**.

I. बहुपर्यायी प्रश्न

1. □□□□□□□□□□□□□□□□□□□

□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□**(सु)**

A)□□□□ **B).** □□□□ **C)**□□□□□□□□□□
D)□□□□□□□□□□□□

2.□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□. **(**□□**)**

A) □□□□□ □□□□□ **B)**□□□ □□□□□ **C)** □□□ □□□□□□.
D) □□□□□□ □□□□□□

3.**समुद्राच्या पाण्याची सरासरी**

क्षारता प्रमाण... (**क**)

A) 1000 **ग्रॅम ला** 50 **ग्रॅम** B) 1000 **ग्रॅम ला** 45 **ग्रॅम**

C) 1000 **ग्रॅम ला** 35 **ग्रॅम** D) 1000 **ग्रॅम ला** 60 **ग्रॅम**

4.□□□□□□□□□□□□□ एक □□□□□□□ (□□)

A. मन्नारची खाडी **B सुवेज कालवा**

C.□□□□□□□□ □□□□□ **D.□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□**

5. □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□..(सु)

A) 100 **कि**.**मी**. B) 200 **कि**.**मी**. C) 300 **कि**.**मी**. D) 150 **कि**.**मी**.

II. एक गुणांचे प्रश्न

6. **पृथ्वीला निळा ग्रह असे का म्हटले जाते**? (**सा**)

7.**सामुद्रधुनीचे एक उदाहरण द्या**. (**सा**)

8. **सर्वात खोल सागरी खंदक (□□□□□) कोणता आहे**? (**सु**)

9. **जगातील कोणत्या जलाशयात सर्वाधिक क्षारता आहे**? (**सु**)

10. **एका भरतीपासून दुसऱ्या भरतीपर्यंतच्या वेळेतील अंतर सांगा**.?(**सु**)

11.**पौर्णिमेच्या दिवशी कोणत्या प्रकारची भरती दिसून येते**? (**सु**)

12. **समुद्राच्या पाण्यात सूर्यप्रकाश किती खोलीपर्यंत पोहोचतो**?(**सु**)

13. **कोणत्या प्रदेशात समुद्राची क्षारता जास्त असते**?(**सु**)

III. दोन गुणांचे प्रश्न

14.**समुद्रतळाचे चार भाग कोणते आहेत**?(**सु**)

15. **सागरी प्रवाह म्हणजे काय**? **प्रमुख प्रकारांची नावे सांगा**.?(**सु**)

16.**हिंदी महासागरातील मुख्य प्रवाहांची यादी करा.?(सा**)

IV. तीन गुणांचे प्रश्न

17.**आखात आणि उपसागर यामधील फरक सांगा**.?(**सा**)

18. **समुद्रतळाच्या मैदानी प्रदेशाचे महत्त्व सांगा**.?(**सा**)

19. **उधाणाची भरती आणि भांगाची भरती कशाप्रकारे येतात सांगा**.(**सु**)

V. चार गुणांचे प्रश्न

20. "**सागराच्या भरती-ओहोटी मानवी जीवनासाठी उपयुक्त आहेत**", **हे विधान स्पष्ट करा**.? **(□□)**

21.**महासागरांच्या संरक्षणासाठी कोणत्या खबरदारीच्या उपाययोजना कराव्यात**?(**क**)

27.□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□□□□:

- □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□.
- □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□.
- □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□ (□□□□□□□□□□□□).

I. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□**:**

1. □□□□□ **थर** □□□□□ □□□□□□**?** (□□)

A) □□□□□□□□□□□ **B)** □□□□□□□ **C)** □□□□□□□□ **D)** □□□□□□□□□□□

2.□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□**,** **अस** □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□**.(**□□**)**

A) □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□**.**

B) □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□**.**

C) □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□

D) □□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□**.**

II. एक □□□□□□□□ □□□□□□□**:**

3. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**?** **(**□□**)**

4.□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□**?** **(**□□**)**

5.□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□**?** **(**□□

6.□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**(**□□**)**

7.□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**?** **(**□□**)**

8. W.H.O □□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□**.** **(**□□**)**

III. □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□**:**

9.□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**?** **(**□□**)**

10.□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□**? (**□□**)**

11. □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□**? (**□□**)**

12.□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□**? (**□□**)**

IV. □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□

13.□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**?** □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□**? (**□□**)**

14. जल □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□**.?(**□□**)**

15.□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□ □□□□**.** □□□□□ □□□□□□□ □□□□**.? (**□□**)**

16.□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□**(**□□**)**

V. □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□

17.जल □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□**.? (**□□**)**

18.□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□**.? (**□□**)**

28.□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ **संकल्पना**

□□□□□□□ □□□□□□□□□□□**:**

- □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□ **फरक** □□□□□□**.**
- □□□□□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□**.**
- □□□□□□**,** □□□□□□□**,** □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□**.**

I. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□

1.□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□. ?(□□)

अ) □□□ □□□□□ ब)□□ एक □□□□□ □□□□□ क)एक □□□□□□ □□□□ ड). □□□□□□

2.□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□

□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□. (□□)

अ). □□□□□□ ब). □□□□□□□□□ क). □□□□□□ ड). □□□□□□□

3. □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ (□□.)

अ) □□□□□□□□□□□□ ब). एक □□□□□□□ क).□□□□□□□□□□□ ड). □□□□□□□□

4. □□□□ □□ □□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□. (□□)

अ).□□□□□□□ □□□□□ ब)□□□□□□□□ □□□□□

क) □□□□□□□ □□□ □□□□□□□□□□□□□ ड) □□□□□-□□□□□□□

II. एक □□□□□□□□□ □□□□□□□

1. □□□□□□ □□□□□□□ □□□□? (□□) 2.□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□? (□□)

3.□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□?

4. □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□.(□□)

III. □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□.

1. □□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□, □□□□□ □□□□□□□ □□□□. (□□.)

2."□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ "□□□□□□□ □□□□.(क)

3.□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□
□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□ ? (□□)

4.□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ ? □□□□□□□ □□□□□□ . (□□)

29.□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ उदय .

□□□□□□□ □□□□□□□□□□

- □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□.
- □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□.

I □□□□□□□□□□□ □□□□□□□.

1) □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ (□□))

अ) □□□□□□□□□ □□□□□□□.　　ब) एकल □□□□□□ □□□□□□□

क) □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□.　　ड) □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□

2) □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□. (□□)

अ) □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ 1932

ब) □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ 1947

क) □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ 1986

ड) □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ 1956

3) □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ वय (□□)

अ) 21 □□□□□□　　ब) 18□□□□□□　　क) 15 □□□□□□　　ड.) 14

4) □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ (□□)

अ) 1000 □□. ब) 100 □□ क) 500□□ ड) 50□□

II एक □□□□□□ □□□□□□□.

1) □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□(स) □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□?

2) □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□? (□□)

3) □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□? (□□)

4) □□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□ शकत □□□□□□?(□□)

5) □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□? (□□)

6) □□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□? (□□)

III □□□ □□ □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□,

1) □□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□. (□□□□□)

2) □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□? (□□□□□)

3) □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□? □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□? (□□□□□)

4)□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□.(□□)

5) □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□? (□□)

6) □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□? (□□)

30. □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□

□□□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□, □□□□□□□,□□□□□□ □□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□, □□□□□□□□□□□□, □□□□□□□, □□□□□□ □□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□.
- □□□□□□□, □□□□□, □□□□□□ □□□ □□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□.

I.|□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□.

1) □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□.(□□)

अ) □□□□□□□□□ ब) □□□□□□□

क) गदग □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ ड) □□□□□□□

2) □□□□□□ □□□□□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ (□□)

अ) □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ 1956.

ब) □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ 1976

क) □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ 1947.

ड) □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ 1957

3) □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□. (□□)

अ) □□□□□□□□□ □□□□□□□□ ब) □□□□□□□ □□□□□ □□□□□

क) □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□. ड) □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□

4) □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□.

अ) □□□□□ ब) □□□□□□□□□ क) □□□□□□ ड) □□□□□□□□□

II. एक □□□□□□□□□□ □□□□□□□.

1. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□**? (**□□**)**

2. □□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ **? (**□□**)|**

3. □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□ □□□ □□□□□ **? (**□□**)**

4 .□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□ □□□ **? (**□□**)**

5.□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□**?**

6 .□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□**?(**□□**)**

III. □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□**.**

1) □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□**? (**□□**)**

2)□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□**? (**□□**)**

3) □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□ **? (क)**

4) □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□ **.** □□□□□□ □□□ **? (**□□**)**

KEY ANSWERS

प्रकरण 1. साधने

I.बहुपर्यायी प्रश्नाचे उत्तरे :

1. A) सी - यु - की

2. D) नाणी

3. B) हाल्मिडी शिलालेख

4. C) चोळ

5. B) लावणी

6. □) □□□□

I I. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

7. इतिहासाच्या निर्मितीत योगदान देणाऱ्या इमारती, शिलालेख, नाणी, कलाकृती, अवशेष आणि मौखिक परंपरांना स्रोत म्हणतात.

8. □□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□.

9. □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□.

10. सिलोनच्या दोन प्रसिद्ध कलाकृती म्हणजे दीपवंश आणि महावंश.

11. नाण्यांचे स्वरूप, उत्क्रांती आणि विकास यांचा अभ्यास हा नाण्यशास्त्राचा शास्त्र आहे.

12. '□□□□□□□' आग्रा येथे आहे.

13, दोन हजार वर्षांपूर्वीपासूनच भारताचे रोमशी व्यापारी संबंध होते हे उघड करते.

14.' जिओग्राफी ' हे पुस्तक टॉलेमीने लिहिले होते.

III.खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

15. साधनाचे प्रकार.

- साहित्यिक साधने
- पुरातत्व साधने
- मौखिक साधने
- दंतकथा

16. पुरातत्त्व साधनाचे वर्गीकरण.

• शिलालेख

• नाणी

• स्मारके

• भू - उत्खनन वस्तू

17. विदेशी साहित्य

• मेगास्थनिस - इंडिका

• हुयत्सांग - सी-यू-की

• फाहियान - घो-को-की

• टॉलेमी - जिओग्राफी

• बैरोनी - तारीख-ए-फिरोज शाही

• सिलोनी चे- दीपवंश आणि महावंश

18. स्वदेशी साहित्याच्या निर्मितीला हातभार लावणारे शिलालेख.

• हाल्मिडी शिलालेख

• अलाहाबाद येथील स्तंभ शिलालेख

• हथिगुंफा शिलालेख

• उत्तर मेरुर शिलालेख

• ऐव्होळे शिलालेख

• तळगुंद शिलालेख

19.

• मौखिक वारसा म्हणजे मानवी समाजाच्या आठवणींचा इतिहास.

• भारताचा बहुमुखी वारसा समजून घेण्यासाठी मौखिक स्रोत उपयुक्त आहेत.

• स्थानिक इतिहास जाणून घेणे उपयुक्त ठरेल.

• पिढ्यानपिढ्या तोंडी माहिती जतन केली गेली आहे.

• उदाहरणार्थ केम्पेगौडा, सांगोली रायण्णा, कित्तूर राणी चेन्नम्मा, सिंदूर लक्ष्मणा यांची माहिती मौखिक साहित्यात

उपलब्ध आहे.

20. • □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□.

• प्रयोग , अभ्यास प्रक्रिया करतात.

• ही प्रक्रिया समजून घेण्यासाठी इतिहासकार विविध स्रोतांचा वापर करतात.

• कागदपत्रे स्कॅन करून अभ्यासली जातात.

• ते अभ्यासाच्या निष्कर्षांचे विश्लेषण करतात.

• ते एक वस्तुनिष्ठ इतिहास तयार करतात जो विश्लेषणातून सापडलेल्या सत्याच्या जवळ असतो.

• इतिहासकार व्यापक प्रशिक्षण घेऊन संशोधन करतात.

IV.खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

21. • लिखित साहित्य हे देशी आणि परदेशी साहित्यात विभागलेले आहेत.

• ते संबंधित काळाचा इतिहास प्रतिबिंबित करते.

• ऐतिहासिक माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी इतिहासकारांना ते उपयुक्त ठरते.

• स्वदेशी साहित्याच्या निर्मितीमध्ये कौटिल्याचे अर्थशास्त्र, हाल राजा चे गाथासप्तशती, बाणभट्टचे - हर्ष चरित्र, पंपाचे - विक्रमार्जुन विजय आणि बौद्ध - त्रिपिटक ,

श्रीविजयाच्या '□□□□□□□□□□□□□'□□ पूरक आहेत.

• त्याचप्रमाणे, मेगास्थेनिसचे - इंडिका आणि ह्युएतसंग चे सी-यु-की सारखे परदेशी साहित्य भरपूर माहिती प्रदान करते.

• टॉलेमीचे - जिओग्राफी, सिलोनचे दीपवंश आणि महावंश इत्यादी साहित्याची नावे देता येतील.

• साहित्यिक राजवंश, राजे, त्यांच्या कामगिरी आणि त्या काळातील काळाकडे लक्ष केंद्रित करून त्यांच्या

संबंधित काळाचा इतिहास घडवतात.

- सर्व प्रकारच्या परिस्थिती युद्धे आणि त्यांच्या परिणामांवर प्रकाश टाकतात.

प्रकरण - 2

भारतवर्ष: भारताची भौगोलिक वैशिष्ट्ये आणि प्रागैतिहासिक काळ

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे:

1. A) ७१०० +
2. D) नर्मदा नदी
3. A) श्रीलंका
4. B) सागरी मार्ग
5. A) दक्षिण बाजू
6. B) कुर्नूल

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

7. मानवांनी लेखन कला शोधण्यापूर्वीच्या काळाला पूर्व-ऐतिहासिक काळ म्हणतात.

8. भारतात २८ राज्ये आणि ८ केंद्रशासित प्रदेश आहेत, ज्यात राजधानी दिल्लीचा समावेश आहे.

9. हिमालय पर्वतरांगा ही जगातील सर्वात उंच शिखरे असलेली पर्वतरांगा आहे.

10. सिंधू-गंगा नदीचे मैदान हे नदीकाठ आहे जिथे प्राचीन वैदिक संस्कृतींचा जन्म झाला.

11. बंदर शहरांच्या विकासामुळे पांड्य, चेर आणि चोळ राजांचा उदय झाला.

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

12. भारताला उपखंड म्हटले जाते कारण त्यात विविध भौगोलिक वैशिष्ट्ये, संस्कृती, भाषा आणि धर्म आहेत.

13. भारताच्या सीमा पाकिस्तान, अफगाणिस्तान, चीन, नेपाळ, भूतान, बांगलादेश आणि म्यानमारशी जोडल्या आहेत.

14. मानवांनी लेखनाचा शोध लावण्यापूर्वीच्या काळाला प्रागैतिहासिक म्हणतात. या काळात भाषेचा विकास आणि लेखनाचा वापर याबद्दल आपल्याकडे पुरावे नसल्याने, या काळाला प्रागैतिहासिक म्हणतात.

15. मानवी अस्तित्वासाठी दगडी हत्यारे आवश्यक असल्याने, त्यांनी त्यांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी दगड उपलब्ध असलेल्या ठिकाणांची निवड केली. मानवांनी दगडांचा वापर करून हत्यारे बनवली. अशा क्षेत्रांना औद्योगिक केंद्रे मानले जाते.

16. भारतावर होणारे हल्ले बहुतेक खैबर आणि बोलान खोऱ्यांमधून झाले आहेत.

ज्या काळात दगडापासून शस्त्रे बनवली जात होती आणि वापरली जात होती त्या काळाला पाषाण युग म्हणतात.

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

- सर्वात पूर्वेकडील टप्प्याला पॅलेओलिथिक म्हणतात. पॅलेओलिथिक वीस लाख वर्षे जुना आहे.
- ते सुमारे १२,००० वर्षे जुने आहे.
- हा कालावधी तीन टप्प्यात विभागलेला आहे.
- पाषाणयुग, मध्य पाषाणयुग आणि उत्तरार्ध पाषाणयुग.

प्रकरण - 3

प्राचीन भारतातील संस्कृती: सिंधू सरस्वती संस्कृती आणि वेदकालीन संस्कृती

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे:

1) A) १९२०-१९२१
2) C) जॉन मार्शल
3) A) कालीबंगन
4) B) धोलावीरा

5) B) लोथल

II. □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□.

6) '□□□□□□ संस्कृती' ही संज्ञा सर्वप्रथम जॉन मार्शल यांनी जाहीर केली.

7) वैदिक संस्कृतीचा काळ १५०० ईसापूर्व ते ७०० ईसापूर्व दरम्यान होता.

8) वेद या शब्दाचा अर्थ विद (□□□□□) असा होतो.

9) ऋग्वेद हा सर्वात जुना आहे.

10) ऋग्वेदातील पुरुषसूक्तात वर्णव्यवस्थेचा उल्लेख आहे.

11) उत्तर वैदिक काळातील मुख्य व्यवसाय शेती होता.

12) ऋग्वेदात १०२८ स्तोत्रे आहेत.

13) जगातील प्रमुख संस्कृती

- इजिप्शियन संस्कृती,
- मेसोपोटेमियन सभ्यता.

14) सरस्वति नदीला गुप्तगामिनी म्हणतात.

15) सिंधू- सरस्वती संस्कृतीचे अवशेष प्रामुख्याने सिंध आणि पंजाब प्रांतात आढळतात.

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

16)

- सिंधू संस्कृती.
- सिंधू-सरस्वती संस्कृती,
- हडप्पा संस्कृती,
- मोहेंजोदारो संस्कृती.

17)

- ऋग्वेद
- यजुर्वेद
- सामवेद
- अथर्ववेद

18)

- संस्कृतींचा उगम आणि विकास मनोरंजक आहे.
- भटक्या म्हणून जगणाऱ्या समुदायांनी एक स्थिर जीवन स्थापित केले.
- घरे बांधली.
- उत्पादित अन्न.
- ते पशुपालन शिकले.

19)

- हडप्पामध्ये दोन किंवा अधिक भाग आढळून येतात.
- पश्चिमेकडील भाग अरुंद आणि उंच आहे. त्याला किल्ला म्हणतात.
- पूर्वेकडील भाग रुंद आणि सखल आहे. याला गावे म्हणतात.
- प्रत्येक भागाभोवती जळलेल्या विटांची भिंत आहे.
- त्यामुळे भिंत सुरक्षित झाली.

IV. □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□.

20)

- जळलेल्या विटांनी बांधलेले.
- तलावातून पाणी गळू नये याची त्यांनी काळजी घेतली.
- दोन्ही बाजूंनी खाली जाण्यासाठी पायऱ्या आहेत.
- स्नानगृहाभोवती खोल्या आहेत.
- या तलावाला विहिरीतून पाणीपुरवठा केला जात असे.
- वापरलेले पाणी सोडण्याची व्यवस्था होती.
- या तलावाचा वापर महत्त्वाच्या लोकांनी आंघोळीसाठी वापर केला असावा.

21)

- ते कापूस आणि रेशीम वापरून विणकाम करत होते.
- ते दगडांवर आणि हत्तीदंतावर कोरीवकाम करत होते.

• ते घोंगडी बनवत होते.

• तो फर्निचर बनवायचा.

• त्यांनी पितळेपासून छिन्नी आणि कुऱ्हाडीसारखी शस्त्रे बनवली.

V.खालील प्रश्नांची उत्तरे सात ते आठ वाक्यांमध्ये लिहा.

22)

• सखल प्रदेश हा लोकवस्तीचा प्रदेश होता.

• त्यांनी घरे व्यवस्थित बांधली.

• त्यांनी रस्ते आणि गटार बांधले.

• त्यांची एक किंवा दोन मजली घरे होती.

• इमारत बांधण्यासाठी त्यांनी जळलेल्या विटा वापरल्या.

• घराचे दरवाजे रस्त्याच्या कडेला होते आणि एकाही खिडक्या रस्त्याच्या दिशेने नव्हत्या.

• प्रत्येक घरात विहिरी आणि बाथरूम होते.

• दूषित घरगुती पाणी गटारात शिरत होते.

• त्यांनी गटारे साफ करण्यासाठी इकडे तिकडे खड्डे खोदले होते.

• यावर देखरेख ठेवण्यासाठी स्वतंत्र अधिकारी नियुक्त करण्यात आले.

23)

पूर्ववैदिक काळ:

• ऋग्वेदातील दहाव्या मंडलात वर्णव्यवस्थेचा उल्लेख आहे.

• समाजात चार वर्ण अस्तित्वात होते: ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र.

• एखाद्या व्यक्तीची जात त्याच्या व्यवसायावरून ठरवली जात असे.

• स्त्रियांना उच्च दर्जा होता आणि लग्नही लागू होते.

• राजाला '□□□□' असे म्हटले जात असे.

• त्याला मदत करण्यासाठी, सभा, समित्या आणि विदात अस्तित्वात होत्या.

24.

उत्तर वैदिक कालखंड:

- जात जन्माने ठरवली जाते.
- जातिव्यवस्था गुंतागुंतीची झाली.
- समाजात महिलांना कोणतेही स्थान नव्हते.
- विधवा पुनर्विवाहाची प्रथा बंदी घालण्यात आली.
- बालविवाह आणि हुंडा पद्धती अस्तित्वात आल्या.
- राजाला मदत करणारा विदात गायब झाला.

प्रकरण 4:

जगातील काही महत्त्वाच्या संस्कृती

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची □□□□□□

1) A) इजिप्शियन संस्कृती

2) B) अलेक्झांडर

3) C) सुमेरियन

4) B) □□□□ज□□□झ□

5) A) □□□

6) B) ५००० + कि. मी.

7) C) □□□□□

8) B) इजिप्शियन संस्कृती

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

9) रोमन लोकांची भाषा लॅटिन होती.

10) ग्रीक लोक मेसोपोटेमियाला दोन नद्यांचा देश म्हणत.

11) इजिप्तच्या राजांना ' फेरोहा' म्हटले जात असे.

12) मम्मी म्हणजे मृत व्यक्तीच्या शरीरावर विविध रसायनांचा लेप देऊन आणि पातळ कापडात

गुंडाळून जतन□□□□□□ □□□□ □□□

13) पिरॅमिड हा ग्रीक राजांच्या थडग्यांवर बांधलेला सर्वात उंच मनोरा आहे.

14) राजा टॉलेमीने अलेक्झांड्रिया शहर वसवीले.

15) मेसोपोटेमियन संस्कृतीचे केंद्र युफ्रेटिस आणि □□ग्रिस नद्या होते.

16) झि□□रत, सुमेरियन लोकांचे प्रार्थनास्थळ.

17) बॅबिलोनियन लोकांचा प्रसिद्ध शासक □□बुजदनेझर.

18) शांग राजवंश हा चिनी संस्कृतीचा पहिला राजवंश होता.

III. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

19)* पुरानंतर ते आपला मार्ग बदलत होते.

* पुरामुळे घरांचे नुकसान झाले आणि घरांच्या समस्या निर्माण झाल्या.
* पुरामुळे शेतीचे नुकसान होत होते.
* कालव्यांचे नुकसान होत होते.

20)* हम्मुराबीची कायदे: "□□□□□□□□□□□ डोळा, दाताबद्दल दात"

* एखाद्याला जे काही नुकसान केले जाते, तेच नुकसान त्याचेही होते उदा.ज्याने डोळा काढला आहे त्याचा ही डोळा □□□□□ □□□ □□□.

*बॅबिलोनियन समाजाच्या संरक्षणासाठी तयार केलेला एक नियम.

*बॅबिलोनची निर्मिती महिला आणि गुलामांच्या संरक्षणासाठी करण्यात आली होती.

IV. खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

21) *चीनमध्ये अनेक लहान राज्ये होती.

* नंतर, ते सर्व एकत्र आले आणि सात महान राज्ये निर्माण झाली.
* अशा प्रकारे निर्माण झालेल्या राज्याचे रक्षण करण्यासाठी, सीमा युद्धांदरम्यानही एक स्वतंत्र भिंत बांधण्यात आली.

*उत्तरेकडून होणारे हल्ले रोखण्यासाठी भिंती एकत्र बांधल्या गेल्या.

*ग्रेट वॉलचे बांधकाम इ.स.पूर्व सातव्या शतकात सुरू झाले.

* ते सोळाव्या शतकापर्यंत बांधले गेले होते.

* भिंतीची लांबी ५००० किमी आहे.

*हे जगातील आश्चर्यांपैकी एक आहे.

22) * शांग शासकांनी बराच वेळ युद्ध आणि आक्रमणांमध्ये घालवला.

• तो सैन्याला खूप महत्त्व देत असे.

• त्याने सैनिकांना चांगला दर्जा दिला.

• सैनिकांनी कांस्य शिरस्त्राण आणि धातूचे शरीर चिलखत घातले होते.

• त्यांनी वापरलेले कांस्य चाकू, कुऱ्हाडी, धनुष्य आणि धातूच्या टोकाचे बाण सापडले आहेत.

23) • पेरू या भागात अधिक विकसित होते.

• छातीचे कवच (उरपट) सोन्याचे बनलेले होते.

• त्यांनी मंदिरांमध्ये सूर्याच्या सोन्यात प्रतिमा कोरल्या होत्या.

• राजवाड्यातील दागिने सोन्याचे बनलेले होते.

• त्याने विविध प्रकारचे सोन्याचे दागिने बनवले होते. सोन्याचे दागिने बनवण्याच्या त्याच्या कलात्मकतेचा हा □□□□□□ □□□

24) • सूर्य हा इंका संस्कृतीचा आराध्य देव होता.

• त्यांचा असा विश्वास होता की वीरकोचा देव सृष्टी निर्मितीसाठी जबाबदार आहे.

• त्यांचा असा विश्वास होता की सूर्य हा वीरकोचा आणि लोक यांच्यातील दुवा आहे.

• प्रत्येक इंका केंद्रात एक सूर्य मंदिर होते.

प्रकरण - 5: सनातन धर्म,

प्रकरण 6.□□□□□ □□□ □□□ □□□□

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे:

1. D) अष्टांग मार्ग
2. D) दर्शन
3. D) प्राचीन काळापासून प्रचलित आहे.

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका शब्दात/वाक्यात लिहा.

४. पांढरे कपडे घालणाऱ्या जैन ऋषींना आपण जैन धर्माच्या श्वेतांबर पंथाचे सदस्य मानतो.

५. वेदोत्तर रचना आणि वैदिक उपनिषदांच्या स्मरणाला स्मृती म्हणतात.

II □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-□□□ □□□□□□□ □□□□.

6. □□□□□□□, □□□□□□□□□, □□□□□□□, □□□□□□□□□.

७. सध्या बौद्ध धर्म अस्तित्वात असलेले देश: श्रीलंका, बर्मा, चीन, भूतान, तिबेट, जपान, कंबोडिया **III**□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-□□□ □□□□□□□ □□□□.

८. गौतम बुद्धांनी शिकवलेल्या अष्टांगिक मार्गावरूनदुःखावर विजय मिळवता येतो. तुम्ही जीवनातील ताणतणावांना तोंड देण्यास शिकू शकता. चांगले विचार आणि निर्णय घेऊन तुम्ही तणावपूर्ण जीवनाचा सामना करू शकता आणि एक चांगले जीवन घडवू शकता.

९. वैदिक काळातील सामाजिक व्यवस्थेत आणि आजच्या सामाजिक व्यवस्थेत खालील प्रमाणे फरक आहे.

*वैदिक समाज *आजचा समाज *□□□□□□□ □□□□□□ * □□□□□□ □□□□□□

* □□□ □□□□□□□□ *'□□□□ □□□□□□□□□ *□□□□□□□ □□□□ * □□□□□ □□□□□□□ □□□□

* □□□□□□□□□□ □□□ □□□□ * □□□□, □□□□□□, □□□□□□□ इ. * □□□□□ □□□□□□□

* □□□□□□□□□ □□□□ * □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□ * □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□.

१०. सनातन धर्माची खास वैशिष्ट्ये अशी आहेत:

* सर्वांना आनंदी जीवन जगावे.

*सर्वांना आजारांच्या विचारांपासून मुक्ती मिळो.

*सर्वांना चांगल्या गोष्टी दिसू दे.

* □□□□□□ही दुःखी होऊ देऊ नका.

*जगातील सर्व प्राणी नेहमी आनंदी, शांत आणि समाधानी राहोत.

११. बुद्ध आणि महावीरांनी स्वीकारलेली मूल्ये म्हणजे जीवनात लागू करता येणारी शिकवण.

*दुःखावर विजय मिळवता येतो.

*तुम्ही जीवनातील ताणतणावांना तोंड देण्यास शिकू शकता.

*चांगले विचार आणि निर्णय घेऊन तुम्ही तणावपूर्ण जीवनाचा सामना करू शकता आणि एक चांगले जीवन घडवू शकता.

*अहिंसा, साधी राहणी, आत्मनिरीक्षण, नैतिक तत्त्वांचे अनुकरण,

* □□□टीच्या, स्वयंशिस्तपूर्ण जीवनासाठी मार्गदर्शन,

*करुणा, सुसंवाद, शांती आणि आध्यात्मिक वाढीस प्रोत्साहन देते.

IV □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-आठ□□□□□□□□□□□□ □□□□.

१२. बुद्धांच्या शिकवणी समकालीन जागतिक समस्या सोडवू शकतात. उदाहरणार्थ... युद्ध, आर्थिक संकट, दहशतवाद, हिंसाचार इत्यादी जागतिक समस्यांसाठी बौद्ध आणि जैन धर्माच्या तत्त्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे. आर्थिक असमानता दूर करता येते.

१३. सनातन धर्माविषयी वेदांमधील शांती मंत्रावरील टीप खालीलप्रमाणे आहे:

*सर्वजणआनंदी होवो. * सर्वांना आजारांच्या विचारांपासून मुक्ती मिळो.

*सर्वांना चांगल्या गोष्टी दिसू दे.*कोणीही दुःखी होऊ देऊ नका.

*जगातील सर्व प्राणी नेहमी आनंदी, शांत आणि समाधानी राहोत.

* □□□□□□□□□ □□□□ * □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□

* □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□.

प्रकरण ७. राज्यशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व.

I. बहुपर्यायी प्रश्न उत्तर

१. अ) □□□□□□□□□

२. क) प्लेटो

३. अ) □□□□□□□□□□□

II. □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□.

४. राजकारण या शब्दाचे मूळ पोलिस आहे.

५. ग्रीक लोकांनी राज्यशास्त्राला स्वतंत्र अभ्यासाचा दर्जा दिला.

६. राज्यशास्त्र म्हणजे राज्य आणि मानवी राजकीय क्रियाकलापांचा अभ्यास.

७. राज्यशास्त्राचा अभ्यास व्यवस्थित करणारा ओरिस्टॉटल हा पहिला विचारवंत होता आणि म्हणूनच त्याला राज्यशास्त्राचा जनक म्हटले जाते.

III.खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन-तीन वाक्यात लिहा.

8. राज्याची उत्पत्ती आणि वाढ समजून घेण्यासाठी ते उपयुक्त आहे. राज्य आणि केंद्र सरकारच्या रचनेची आणि कार्यांची माहिती देते.

९. 'राजकारण' हे पुस्तक राज्याच्या उत्पत्ती आणि विकासाची आणि राज्याच्या कार्यांची चर्चा करते.

IV. □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-□□□ □□□□□□□ □□□□

१०.राज्यशास्त्रातील अभ्यासाचे विषय आहेत: माणसाचे राजकीय जीवन. राज्याची रूपरेषा. राज्य आणि सरकारमधील संबंध. राज्याची उत्पत्ती आणि वैशिष्ट्ये. राजकीय संस्थांचा अभ्यास. राज्य प्रशासन आणि नागरिकांचे हक्क आणि कर्तव्ये.

११. राज्यशास्त्रात ग्रीकांचे योगदान खालीलप्रमाणे आहे. सॉक्रेटिस, प्लेटो आणि ओरिस्टॉटलसारखे ग्रीक तत्वज्ञानी राजकीय विचारवंत होते. प्लेटोच्या रिपब्लिकमध्ये राज्यशास्त्राचा संदर्भ आहे. ओरिस्टॉटलने पॉलिटिक्स नावाचे एक पुस्तक लिहिले. राजकारण या पुस्तकात राज्याची उत्पत्ती, वाढ आणि कार्ये यांचे संदर्भ आहेत. ओरिस्टॉटलला राज्यशास्त्राचे जनक मानले जाते. ग्रीक लोकांनीच राज्यशास्त्राला स्वतंत्र विज्ञानाचा दर्जा दिला.

V.खालील प्रश्नांची उत्तरे सात ते आठ वाक्यांमध्ये लिहा.

12.राज्यशास्त्राचे ज्ञान प्रत्येकासाठी आवश्यक आहे कारण राज्याची उत्पत्ती आणि वाढ समजून घेणे. सार्वभौमत्व, स्वातंत्र्य, कायदा आणि समानता याबद्दल जाणून घेण्यासाठी. चांगले सरकार, युद्ध आणि शांतता या संकल्पनांबद्दल जाणून घेणे. केंद्र आणि राज्य सरकारबद्दल जाणून घेण्यासाठी. आधुनिक कल्याणकारी राज्याच्या स्थापनेसाठी राजकीय जाणीव विकसित करणे. नागरिकत्व आणि नेतृत्वगुण विकसित करणे. आंतरराष्ट्रीय संबंधांबद्दल जाणून घेण्यासाठी.

प्रकरण ८. नागरिक आणि नागरिकत्व.

I.बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे

१. क) १९५५

२. अ) परदेशी

३. क) ५१ A

४. ड) समाप्ती

५. ब) □□□□□□□

६. अ) रक्ताचे नाते

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

७. भारताने आपल्या नागरिकांना एकच नागरिकत्व दिले आहे.

८. जन्माने नागरिकत्व ही भारतात नागरिकत्व मिळविण्याची एक पद्धत आहे.

९. परित्याग हा भारतीय नागरिकत्व गमावण्याचा एक मार्ग आहे.

१०. मेक्सिकोमध्ये मालमत्ता संपादन करून नागरिकत्व देण्याचे धोरण आहे.

III. □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-□□□ □□□□□□□ □□□□.

११. नागरिक म्हणवून घेण्यासाठी ज्या घटकांची उपस्थिती आवश्यक असते ते म्हणजे देशाचे सदस्यत्व, ज्या देशात राहतो त्या देशाशी निष्ठा,तेथे दिलेल्या नागरी आणि राजकीय अधिकारांचा उपभोग आणि देशाला प्रदान केलेल्या मूलभूत कर्तव्यांची पूर्तता.

१२. नागरिकांना मिळणारे दोन फायदे:

त्यांना राष्ट्राकडून सुरक्षा आणि संरक्षण मिळते. नागरिकांना नागरी आणि राजकीय अधिकार आहेत.

१३. नागरिकत्वमिळविण्याच्या दोन पद्धती नैसर्गिक नागरिकत्व
जन्मानुसारनागरिकत्व

१४. दोन प्रकारचे नागरिकत्व

अ) एकेरीनागरिकत्व

ब) दुहेरी नागरिकत्व

१५. तुमचे नागरिकत्व गमावण्याचे मार्ग: त्याग, निलंबन, नकार.

IV □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□

16.□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□
□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□
□□□□□□□□□ □□□□□□□□□.

17.. नैसर्गिकरण ही एक प्रक्रिया आहे ज्याद्वारे परदेशी लोक भारतीय नागरिकत्वासाठी राष्ट्रपतींकडे अर्ज करू शकतात. अशा परिस्थितीत,अर्जदाराने भारतात किमान पाच वर्षे वास्तव्य केलेले असावे आणि त्याने भारताच्या आवश्यकता पूर्ण केल्या पाहिजेत.

V. खालील प्रश्नांची उत्तरे सात-आठ वाक्यात लिहा.

18. नागरिकाची कर्तव्ये संविधानाचे पालन करणे. राष्ट्रगीत आणि राष्ट्रध्वजाचा आदर करणे, स्वातंत्र्यसैनिकांच्या आदर्शांचे पालन करणे. भारताचे सार्वभौमत्व आणि अखंडता राखणे. देशाची सेवा करण्यास तयार आहे. देशाचे रक्षण करणे. देशाच्या संपत्तीचे रक्षण करणे. अहिंसेच्या धोरणाचे पालन करणे

19.नागरिक आणि परदेशी यांच्यातील फरक खालीलप्रमाणे आहेत. नागरिक हा त्याच्या देशाचा कायमचा रहिवासी असतो, तर परदेशी हा तात्पुरता रहिवासी असतो. राजकीय अधिकार नागरिकांना उपलब्ध आहेत. हा अधिकार परदेशी लोकांना उपलब्ध नाही. एक नागरिक त्याच्या राज्याशी एकनिष्ठ असतो.एक परदेशी त्याच्या राष्ट्राशी एकनिष्ठ असतो. बेकायदेशीर कृत्यांसाठी परदेशी व्यक्तीला देश सोडण्याचा आदेश दिला जाऊ शकतो. परंतु नागरिकाला देश सोडण्याचा आदेश दिला जाऊ शकत नाही.

प्रकरण ९. समाजशास्त्र- मानवआणि समाज

प्रश्न 1 ला खालील बहुपर्यायी योग्य शब्द लिहा

१. ब) ऑगस्ट

२. अ) मुंबई विद्यापीठ.

3. अ) शाळा

4. ड) जर्मनी

iiखालील प्रश्नांची उत्तरे एकावाक्यात लिहा.

५.हेलॅटिनशब्द socios आणि ग्रीकlogos पासून आले आहे.

६.समाजशास्त्र हे असेशास्त्र आहे जे सामाजिक व्यवस्था आणि सामाजिक बाबींचाअभ्यासकरते.

७. मानव हा सामाजशील प्राणीआहे.

८.मानवी विकासासाठी समाजआवश्यकआहे. मानवी अस्तित्वा साठी सामाजिक संबंध आवश्यक आहेत.म्हणून, मानवी समाजाला सामाजिक संबंधांचे जाळे म्हटले जाते.

९.मानव भाषेद्वारे आपल्या भावना व्यक्त करतात.

१०. "मनुष्यहा एक सामाजिक प्राणीआहे" □□□ □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□

११. कार्लमार्क्सनेअसे प्रतिपादन केले की समाज आर्थिक असमानतेने वैशिष्ट्कृत आहे.

III.खालीलप्रश्नांचीउत्तरेदोन-तीनवाक्यातलिहा.

□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□?

समाजातून भाषा, वाचन, खेळ, विचारकरण्याच्या पद्धती, देहबोली इत्यादी शिकण्याच्या प्रक्रियेला समाजीकरण म्हणतात.

13. □□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□,□□□□,□□□□,□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□, □□. □□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□.

14. □□□□□□ □□□ □□□□ □□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□ □□□

[illegible],
[illegible]. [illegible]
[illegible], [illegible]..

VI [illegible]

15. [illegible].

व्यक्तिमत्व [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible]

16. [illegible] ?

[illegible], [illegible].

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible]. [illegible]. [illegible].

17. [illegible] ?

[illegible]. [illegible].

[illegible]. [illegible]. [illegible]. [illegible].

प्रकरण 10

मानव □□□ संकृती.

I. खालील बहुपर्यायी उत्तरे

१. अ) लॅटिन

२. क) विविधसंस्कृती

३. ब) सांसारिकनियम

४. क) संस्कृती एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे □□□□.

II.खालील प्रश्नांची उत्तरे एकावाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□.(□□)

□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□ □□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□.

□.□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ ?(□□)

□□□ ज्यासंस्कृतीत वेगवेगळे रीतिरिवाज, कल्पना, परंपरा, पोशाख, श्रद्धा, मूल्ये आणि भाषा असते तिला वैविध्यपूर्ण संस्कृती म्हणतात.

□ □□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□?

□□□ :खाणे आणि झोपणे ही सवयीं ची दोन उदाहरणे आहेत.

□ .□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□?□□

□□□ वेगवेगळ्या भाषा वापरणे, वेगवेगळ्या प्रकारचे कपडे घालणेआणि वेगवेगळ्या प्रकारचे सणसाजरे करणे..

९.□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□ □□□ (.□□□□□□)

□□□ :□□□□□ सहकार्य करणे आणि गरजूंना मदत करणे.

* □□रु ,वडीलांचाआदर

* सत्य आणि □रे □□□□□□

* प्रामाणिकपणा

□□. □□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□
□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□ (□)

ते □□□□□□□ वडिलांकडून भाषा शिकतात.

- ते सण साजरे करण्याचे □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ करतात.
- ते त्यांच्या वडिलांच्या कृती, शब्द आणिचालीरीतींचे अनुकरण करतात.
- ते त्यांच्या वडिलांना पाहूनआणि ऐकून □□□□ □□□ □□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□ □□ शिकतात.
- □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ चांगले मूल्येआणिआदर्श शिकतात.

□□□□□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□ □□□ □□□□ ?(□)

* □तरां□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□ □□□ □□□□

* इतरांच्या□□□□ □□□ चांगल्या पद्धतीं □□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□

* इतरांच्या □□□□□□□□□□□ □□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□ □□□□□

*इतरांच्या सांस्कृतिक पद्धतींना प्रोत्साहनदेणे.

*आपल्या घरच्या उत्सवासाठी इतरांनाआमंत्रित करणे.

* परस्पर पद्धतीं मधील समानता दाखवणे.

* □□□ □□□□ □□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□
□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□ □□□□

□□. □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□
□□□□ ?

* भारतात विविध □□□□□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□ □□□ □□□□□□ लोकांमध्ये एकता आहे.

* भारतात वेगवेगळे धर्म आणि भाषा बोलणारे लोक □□□□ □□□, एकता आहे.

* वेगवेगळ्या प्रादेशिक पार्श्वभूमीतील लोकांमध्ये एकता आहे.

* वेगवेगळ्या वांशिक पार्श्वभूमीच्या लोकांमध्ये एकता आहे.

*वेगवेगळ्या सांस्कृतिक पार्श्वभूमीतील लोकांमध्ये एकता आहे.

*वेगवेगळ्या परंपरांच्या लोकांमध्ये एकता आहे.

* □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□ □□□□ □□□ □□□□□

प्रकरण . ११.

पृथ्वी - आमचा सजीवांचा ग्रह

I. बहुपर्यायी शब्द निवडा

1 . B) पाचवा मोठा ग्रह

2. A) पॅसिफिक महासागर

3A). 81 %

4. B). 110.4 कि.मी.

5. A). 0 रेखांश

6. C). 5 तास 30 मिनिटे

प्रश्न II. खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

7.पृथ्वीचा □□□□□ सूर्याच्या □□□□□□□□□□ 107 पट □□□□ □□□

8. पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरचा 70.78 % भाग पाण्याने व्यापलेला आहे.

9. पृथ्वीवर 7 खंड आढळतात.

10. पृथ्वीवरील सर्वात लहान महासागर आर्टिक महासागर आहे.

11. दक्षिण गोलार्धात 81 % पाणी असून; 19% जमीन आहे म्हणून दक्षिण गोलार्धाला जलगोलार्ध असे म्हणतात.

12. पृथ्वीला आपल्या आसाभोवती एक प्रदक्षिणा पूर्ण करण्यास 24 तासाचा कालावधी लागतो .

13. रशियामध्ये 11 टाईम झोन (वेळेनुसार विभाग) आहेत.

14. भारताची प्रमाण वेळ 82. ½ पूर्व रेखांश वर आधारलेली आहे .

III. खालील प्रश्नांची दोन ते तीन वाक्य उत्तर लिहा

15. पृथ्वीला सजीवांचा ग्रह , विशिष्ट ग्रह ,जलग्रह आणि निलगृह अशा विविध नावाने ओळखले जाते .

16 विषुववृत्ताला समांतर काढलेल्या काल्पनिक अंशात्मक आडव्या रेषेला अक्षांश असे म्हणतात. तर विषुववृत्ताला काटकोनात छेडणाऱ्या आणि उत्तर ध्रुव ते दक्षिण ध्रुवांना जोडणाऱ्या उभ्या काल्पनिक रेषेंना रेखावृत्त असे म्हणतात.

17. स्थानिक वेळ वेगवेगळ्या ठिकाणी बदलत असल्याने प्रत्येक ठिकाणी स्वतःची स्थानिक वेळ पाळली तर गोंधळ निर्माण होऊ शकतो,हा गोंधळ दूर करण्यासाठी अनेक देश संपूर्ण देशात एक समान वेळापत्रक पाळतात त्याला प्रमाण वेळ असे म्हणतात.

18. पृथ्वी हा सूर्यमालेतील एकमेव ग्रह आहे जिथे जीवसृष्टी आहे.पृथ्वी सर्व प्रकारच्या जीवांचे निवासस्थान आहे.वनस्पती ,प्राणी आणि मानव येथे आहेत कारण पृथ्वीवर तापमान ,वायु,वातावरण आणि जलचक्र आणि सूर्यापासूनचे सुयोग्य अंतर या सर्व गोष्टी अनुकूल आहेत म्हणून पृथ्वी हा एक अद्वितीय असा ग्रह आहे.

I V. खालील प्रश्नांची चार ते पाच वाक्य उत्तर द्या.

19. पृथ्वीवरील भूखंडाचे प्रामुख्याने सात खंडात विभाजन केले आहे.

- सर्वात मोठा आशिया
- आफ्रिका
- उत्तर अमेरिका
- दक्षिण अमेरिका
- युरोप
- अंटार्टिका
- सर्वात लहान ऑस्ट्रेलिया

20 . पृथ्वी गोलाकार आहे त्यामुळे पृथ्वीवरील ठिकाणी दिशा आणि दोन ठिकाणांमधील अंतर ओळखणे कठीण जाते.

- पृथ्वीवरील एखाद्या ठिकाणची अचूक स्थिती ,स्थान,अंतर ,दिशा कळण्यासाठी .नकाशावरील किंवा पृथ्वीगोलावरील काल्पनिक रेषांचे जाळे म्हणजेच अक्षांश रेखांश आपल्याला महत्वपूर्ण मदत करतात.

21.आंतरराष्ट्रीय वार रेषा (international Date line)

- पॅसिफिक महासागरातून जाणाऱ्या 180° रेखावृत्तावर असलेली एक काल्पनिक नागमोडी रेषा .
- ही रेषा पश्चिमेकडून पूर्वेकडे जाताना कोणत्याही व्यक्तीला एक दिवस दोनदा मिळतो.
- तर पूर्वेकडून पश्चिमेकडे ही रेषा ओलांडताना त्या व्यक्तीला एक दिवस गमवावा लागतो.

22. प्रमुख अक्षवृत्ते पुढीलप्रमाणे

- 0° अक्षवृत्त - भूमध्यवृत्त किंवा बृहदवर्तुळ.
- 23 ½ उत्तर अक्षांश. – कर्कवृत्त
- 23 ½ दक्षिण अक्षांश – मकरवृत्त
- 66 ½ उत्तर अक्षांश. - आर्टिक वृत्त
- 66. ½ दक्षिण अक्षांश - अटलांटिक वृत्त
- 90° उत्तर. - उत्तर ध्रुव .
- 90 ° दक्षिण - दक्षिण ध्रुव

V.पुढील प्रश्नाचे सहा ते आठ वाक्यात उत्तरे लिहा

23. एखाद्या प्रदेशाचे हवामान निर्धारित करण्यात अक्षांश आणि रेखांश महत्त्वाची भूमिका बजावतात.

- अक्षांश –
- तापमान :विषुववृत्ताजवळ अक्षांश कमी असल्याने तेथे सूर्यप्रकाश जास्त मिळतो ज्यामुळे तापमान जास्त असते.
- जसे जसे आपण ध्रुवाकडे जातो तसे तापमान कमी होत जाते कारण सूर्याची किरणे तिरकी पडतात.
- प्रजन्य : अक्षांश नुसार पर्जन्याचे प्रमाणही बदलते.

- काही प्रदेशात जास्त पाऊस पडतो तर काही प्रदेशात कमी पाऊस पडतो.
- हे हवामानातील बदलामुळे होते.
- जसे की विषुववृत्ताजवळ जास्त तापमान आणि बाष्पीभवन असल्याने जास्त पाऊस पडतो तर ध्रुव्रिय प्रदेशाजवळ कमी पाऊस होतो.
- रेखांश :
- वेळ. : रेखांश पृथ्वीवरील ठिकाणांची वेळ निश्चित करतो.
- ज्यामुळे वेगवेगळ्या प्रदेशातील हवामानाचा अभ्यास करणे सोपे होते.
- उदाहरणार्थ जर एखाद्या ठिकाणी वादळ आले तर रेखांशच्या मदतीने त्या वादळाचा इतर प्रदेशावर काय परिणाम होईल याचा अंदाज घेता येतो.
- हवामान :
- रेखांश चा हवामानावर थेट परिणाम होत नाही पण तो हवामान बदलांचा अभ्यास करण्यासाठी आणि अंदाज वर्तवण्यासाठी महत्त्वाचा आहे.

24. आंतरराष्ट्रीय वार रेषा चे महत्व :

- जगातील काही देशांच्या मध्ये वेळेची समस्या प्रथम मानक वेळेनुसार नंतर क्षेत्रीय वेळेनुसार सोडवली गेली.
- परंतु जगाच्या परिभ्रमणामुळे प्रवासासाठी आठवड्यातील अचूक तारीख आणि दिवस ठेवण्यात एक नवीन समस्या निर्माण झाली..
- म्हणून ग्रीनिच प्रमाणवेळीच्या विरुद्ध असलेल्या 180 ° रेखावृत्तातून जाणारी एक रेषा बिंदू म्हणून स्वीकारली गेली.
- जिथे परिक्रमा करणाऱ्यांनी समायोजन केले पाहिजेत
- जेव्हा लोक जहाजे किंवा विमानाने ही रेषा ओलांडतात तेव्हा प्रवाशांना तारखा आणि दिवस बदलावे लागतात.
- यावेळी आंतरराष्ट्रीय वार रेषा उपयोगी पडते.
- आजच्या आधुनिक आणि वेगाने घडणाऱ्या जागतिक घडामोडींच्या संदर्भात देखील आंतरराष्ट्रीय वार रेषा महत्त्वाची ठरत आहे.
- आंतरराष्ट्रीय वार रेषा मुळे वाहतुकीचे वेळापत्रक संपूर्ण जगभर योग्य पद्धतीने सांभाळले जाते.

प्रकरण. १२ .

शिलावरण.

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे उत्तरे

1. A).भूछत्रखडक, वालुकामयगिरी, लोएस मैदान अर्धचंद्राकुर्ती टेकड्या
2. A) कर्नाटक
3. C). चुनखडी आणि जिप्सम
4. C) माउंट व्हेसोव्हियस
5. D). गौरीबिंदूनुर
6. B). आंध्र प्रदेश

I I. एका वाक्यात उत्तर लिहा.

7. पृथ्वीच्या सर्वात वरच्या कठीण व घन थराला शिलावरण असे म्हणतात .

8. □□□□□□ 4.6 □□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□

9. भूकवच हा पृथ्वीचा सर्वात वरचा थर असून त्यामध्ये सिलिका,ॲल्युमिनियम आणि मॅग्नेशियम यासारखे वजनाला हलके धातू आढळतात पृष्ठभागापासून या धड्याची खोली सरासरी 60 किलोमीटर असते.

10.भूकवच व मध्यावरण यांच्या दरम्यानच्या सीमेवरील थराला मोहोविलगतेचा थर किंवा मोह असे म्हणतात .

11. ग्रॅनाईट

12 . मॅग्मा म्हणजे पृथ्वीच्या पृष्ठभागाखाली आढळणारा एक तप्त द्रव्य होय.

13. नदीच्या वाहत्या मार्गाला नदीचे पात्र म्हणतात.

14.जल प्रदूषण म्हणजे जेव्हा हानिकारक पदार्थ पाण्यात मिसळतात आणि ते

पिण्यासाठी किंवा इतर वापरासाठी अयोग्य ठरते यालाच जलप्रदूषण म्हणतात.
15. पसरत भांड्याच्या आकाराचा व शंकू सारखे मूक असलेल्या ज्वालामुखीच्या तोंडाला ज्वालामुखी विवर असे म्हणतात.

16. भूकंपाची तीव्रता भूकंपमापन यंत्र या उपकरणाने मोजतात.

I I I. दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

17. पृथ्वीच्या आतील भागाचे वेगवेगळे थर

- कवच
- आवरण
- गाभा.

18. पृथ्वीच्या आतील भागाचा दुसरा थर म्हणजे आवरण होय

- अथेनोस्पिअर (हा अर्धवट रित्या वितळेला असतो)
- मेसोस्फिअर. (हा घनरूप असतो).

19. खडक तीन प्रकारांमध्ये विभागले गेलेले आहेत.

- अग्निजन्य खडक.
- गाळाचे खडक.
- रूपांतरित खडक.

20 पृथ्वीच्या कवचावर दोन शक्ती आहेत

- अंतर्गत शक्ती : उदाहरणार्थ भूकंप ,ज्वालामुखी , त्सुनामी होय.
- बाह्यशक्ती : उदाहरणार्थ तापमान ,वारे,पाऊस,हिमपात,नद्या ,हिमनद्या होत.

21. वारंवार उद्रेक होणाऱ्या आणि सतत लावारस बाहेर टाकणाऱ्या ज्वालामुखीला जागृत ज्वालामुखी असे म्हणतात.

- उदाहरणार्थ हवाई बेटावरील मोनालोवा
- अमेरिकेतील सेंट हेलेना फिलिपाईन्स.

22. खडक ठिसूळ होऊन फुटतात व त्यांचा फुगा होतो या नैसर्गिक प्रक्रियेस विदारण किंवा अपक्ष क्रिया असे म्हणतात.

I V. चार ते पाच वाक्यात उत्तरे द्या.

23. रासायनिक अपक्ष प्रकारच्या प्रक्रियेमध्ये पावसाचे पाणी वातावरणातील विविध वायू यांचा परिणाम काही खडकावर होऊन खनिजांचे विघटन होते यालाच रासायनिक अपक्षय म्हणतात.

रासायनिक अपक्ष्याचे चार प्रकार आहेत.

- भस्मिकरण
- कार्बोनेशन
- जलीकरण
- द्रावणीकरण

24. पर्वतावरील अतिउंच भाग आणि ध्रुर्वीय प्रदेशामध्ये मोठ्या प्रमाणात हिमवृष्टी होते.

- हिमवर्षामुळे हे थर एकमेकावर साचून बर्फ तयार होतो.
- वरच्या थराच्या दाबामुळे तळाशी असलेले बर्फ कण वितळतात व वजन व गुरुत्वाकर्षणामुळे उताराच्या दिशेने पुढे सरकू लागतात यालाच हिमनदी असे म्हणतात.
- हिमनद्यांचे दोन प्रकार आहेत
- खंडांतर हिमनदी
- पर्वतीय किंवा दरीतील हिमनदी

25. झऱ्यांचे प्रकार पाच आहेत.

- बारमाही झरे
- नियतकालिक झरे
- गरम पाण्याचे झरे
- उष्णोदकाचा नैसर्गिक स्त्रोत आर्टिशियन विहीर

26. मनुष्य वनस्पती आणि प्राणी यांच्या विविध क्रियामुळे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे परिणाम होऊन खडकांचे तुकडे होतात यालाच जैविक अपक्षय असे म्हणतात.

- हे भौतिक आणि रासायनिक क्रियेमुळे घडते.

V. सात ते आठ वाक्यात उत्तरे लिहा

27. नैसर्गिक आपत्तीमध्ये मानवी क्रियाकल्पांची भूमिका

- नैसर्गिक आपत्ती जसे की पूर भूकंपा सारखे मानवनिर्मित आपत्तीपेक्षा वेगळे असले तरी मानवी क्रिया क्लब त्यांच्या तीव्रतेवर आणि परिणामावर परिणाम करू शकतात.
- मानवी क्रियाकल्पामुळे नैसर्गिक आपत्तीची तीव्रता वाटण्याची कारणे.
- जंगल तोड
- प्रदूषण
- शहरीकरण आणि औद्योगीकरण
- खराब बांधकाम
- खनिज उत्खनन

28. भूकंपापासून सावधानता :

- सुरक्षित ठिकाणी आश्रय घ्या.
- भूकंप होत असताना घरात असाल तर मजबूत टेबल किंवा कपाटाखाली आश्रय घ्या.
- दरवाज्याच्या चौकटी जवळ उभे रहा.
- इमारती किंवा वीज वाहक तारा पासून दूर राहा
- इतर लोकांना मदत करा.

प्रकरण 13. वातावरण

I.बहुपर्यायी

1. . B). गंगानगर (राजस्थान)

2. A) बॅरोमीटर

3. A) गरजणारे 40 वारे

4. A) सायस्कोन

5. B). वात दिशादर्शक

6. B) लू

7. B) चित्रदुर्ग

8. A) मौसिंनराम मेघालय

I I. एका शब्दात किंवा एका वाक्यात उत्तर लिहा

9. वातावरणाची जाडी सुमारे 1000 किलोमीटर इतकी आ

10. वातावरणात नायट्रोजनचे प्रमाण. 78.08 % आहे.

11. विषुववृत्तीय कमी दाबाचा पट्टा.

12. पृथ्वीला सूर्यापासून उत्सर्जित झालेली उष्णता मिळते त्यालाच सौरशक्ती किंवा सौर ऊर्जा असे म्हणतात.

13. विषुववृत्त या विभागात सूर्यकिरण लंबरूपाने पडतात.

14 समान वायुभार असलेली ठिकाणी ज्या काल्पनिक रेषेने नकाशावर किंवा पृथ्वीच्या गोलावर जोडलेली असतात त्या रेषेला समभार रेषा असे म्हणतात.

15. वाऱ्याचा वेग मोजण्यास वायुगती मापक यंत्र हे उपकरण वापरतात.

16. भारतात वाहणारे वारे हे नियतकालिक वारे आहे.

17. नियतकालिक वारे हे वर्षाच्या वेगवेगळ्या ऋतूमध्ये विरुद्ध दिशेने वाहतात म्हणून त्यांना विशिष्ट कालिक वारे किंवा हंगामी वारे असेही म्हणतात.

18. वातावरणातील हवेतील दमटपणा किंवा बाष्पाच्या प्रमाणाला आद्रता असे म्हणतात.

I I I. दोन ते तीन वाक्यात उत्तरे लिहा.

19. पृथ्वीच्या सभोवती असणाऱ्या वायू ,धुलीकण आणि बाष्प यांचा पातळ थराला वातावरण म्हणतात.

20. हवामानावर परिणाम करणारे घटक पुढीलप्रमाणे

- अक्षांश
- समुद्रसपाटीपासून ची उंची

- समुद्रसपाटीपासूनचे अंतर
- भूभाग आणि पाणी यांचे वाटप
- सागरी प्रवाह ,अरण्य इत्यादी.

21. वातावरणातील तापमानावर परिणाम करणारे घटक म्हणजेच

- अक्षांश – रेखांश
- समुद्रापासूनचे अंतर
- वारे समुद्रसपाटीपासून ची उंची
- सागरी प्रवाह ढग आणि पाऊस होय.

22. पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर हवेचे जे वजन असते त्याला वातावरणीयता असे म्हणतात.

23. वाऱ्यांचे प्रकार खालील प्रमाणे आहेत :

- नियमित वारे
- व्यापारी वारे
- प्रति व्यापारी वारे
- स्थानिक वारे
- प्रत्यावर्त वारे
- आवर्त वारे

IV.खालील □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□ **सह ा**
□□□□□□□□□□□□□

24. काही परिस्थितीत उंचावर जावे तसतसे तापमान कमी होण्याऐवजी वाढलेले दिसते याला विपरीत तापमान घट असे म्हणतात .

- असे तापमान पर्वतमय प्रदेशात आढळते.
- याला कारण म्हणजे मोठ्या रात्री आणि निरभ्र आकाश ,वादळे आणि बर्फवृष्टी इत्यादी होत.

वातावरणातील तापमान कमी होते.

25. तेव्हा हवेमध्ये तरंगणारे सूक्ष्म जलकंद आणि हिमकण यांच्या समुचायाला ढग म्हणतात.

- ढगांचे प्रकार पुढील प्रमाणे
- स्तर मेघ
- पुंजमेघ
- तंतू मेघ
- निम्बस मेघ

26. एखाद्या ठिकाणची ठराविक वेळेची अल्पकालीन वातावरणाची स्थिती म्हणजे हवा होय.

- हवाई सतत बदलते
- कारण एखाद्या ठिकानी मध्यान वेळेस प्रखर ऊन , दुपारी पाऊस , संध्याकाळी निरभ्र आकाश असू शकते.
- एखाद्या प्रदेशाचे अनेक दिवसांच्या किंवा दीर्घकालीन हवेतील अवस्थेचे सरासरी प्रमाण म्हणजेच हवामान होय.
- उदाहरणार्थ विषुववृत्तीय हवामान व भूमध्य हवामान होय.

27. वातावरणाची त्याच्या विविध लक्षणावरून पाच प्रमुख थरात विभागणी केली जाते पुढील प्रमाणे

- तपांबर - वातावरणातील हा सर्वात खालचा थर.
- स्थितांबर - वातावरणाचा हा दुसरा थर आहे.
- मध्यांबर. - हा तर स्थितांबराच्या वरील बाजूस 80 किलोमीटर उंचीपर्यंत पसरलेला आहे.
- उष्णांबर. - वातावरणाचा हा मध्यामबराच्या नंतरचा थर आहे या थरामध्ये उंचावर जावे तसे तापमान प्रखरपणे वाढते .
- बाह्यांम्बर - हा वातावरणाचा सर्वात वरचा थर आहे या थरात वातावरणाचे घटक दुर्मिळ असतात आणि हवेचा दाब खूप कमी असतो.

28. वातावरणीय दाबावर परिणाम करणारे घटक म्हणजेच तापमान पृथ्वीची दैनंदिन गती उंची पाण्याची वाफ इत्यादी.

- पृथ्वीवरील वायुदाबाचे प्रमुख सात पट्ट्यात विभाजन केले आहे.
- विषुववृत्तीय कमी दाबाचा पट्टा
- उत्तर उप उष्णकटिबंधीय जास्त दाबाचा पट्टा.
- दक्षिण उप उष्ण कटिबंधीय जास्त दाबाचा पट्टा.
- उत्तर उपध्रुवीय कमी दाबाचा पट्टा.
- दक्षिण उपध्रुवीयकमी दाबाचा पट्टा.
- उत्तर ध्रुवीय जास्त दाबाचा पट्टा
- दक्षिण ध्रुवीय जास्त दाबाचा पट्टा.

प्रकरण 14.

अर्थशास्त्राचा अर्थ आणि महत्त्व.

I. बहुपर्यायी शब्द निवडा.

1 .ब) तिरस्कार

2. अ) सामाजिक उपक्रम

3. ब) अर्थशास्त्र

4. अ) ग्रीक

II खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

5 .अर्थशास्त्राचे जनक अ‍ॅडम स्मिथ होय.

6. अर्थशास्त्र हे असे शास्त्र आहे जे संपत्तीचा अभ्यास करते .

7 . सर्व आर्थिक उपक्रमांचे मूळ मानवी इच्छा आहे.

8. अर्थशास्त्र हा शब्द ओईकोस आणि नोमोस या शब्दापासून आला आहे.

9. सरकार पुरवत असलेल्या वस्तू आणि सेवावर कर आकारते.

10. उत्पादक उपक्रम म्हणजे वस्तू आणि सेवांच्या निर्मितीसाठी हाती घेतलेला उपक्रम होय.

II. खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते तीन वाक्यात लिहा.

11. आपल्या इच्छा पूर्ण करण्यासाठी पैसे कमी होण्यासाठी माणूस अनेक आर्थिक उपक्रमां मध्ये सहभागी असतो , अशा आर्थिक उपक्रमांचे प्रामुख्याने चार गटांमध्ये वर्गीकरण केले जाते.

- उत्पादक उपक्रम : वस्तू आणि सेवांच्या निर्मितीसाठी हाती घेतलेले उपक्रम उदाहरण. शेती , उद्योग,मासेमारी इत्यादी.
- उपभोग: ज्या उपक्रमामध्ये मानव वस्तू आणि सेवांचे सेवन करून त्याच्या इच्छा पूर्ण करतात.
- . विनिमय : वस्तू गोळा करणे वाहतूक करणे आणि खरेदी करणे तसेच विक्री करणे होय.
- . वितरण उपक्रम : म्हणजेच उत्पादनातील घटकांची किंमत ठरविणारे होय .

12. अर्थशास्त्राचा अभ्यास का आवश्यक आहे पुढील प्रमाणे :
    - आपल्या सभोवतालच्या गरिबी आणि बेरोजगारीच्या समस्या समजून घेणे आणि त्यावरती उपाय शोधण्यासाठी
    - आर्थिक असमानतेची कारणे ओळखणे आणि त्यावरती उपाय सुचवणे यासाठी.
    - मर्यादित संसाधनासह अमर्याद इच्छा पूर्ण करण्याच्या परिस्थितीत उपाय शोधण्यासाठी.
    - कोणते उत्पादन करायचे कसे उत्पादन करायचे आणि कोणा द्वारे उत्पादन करायचे हे जाणण्यासाठी.
    - किमतीतील चढउतारांच्या कारणावर उपाय शोधण्यासाठी.
    - संसाधनाची संवर्धन आणि तर्कशुद्ध वापराची गरज समजून घेण्यासाठी अर्थशास्त्राचा अभ्यास आवश्यक आहे.

प्रकरण १५.

व्यवहार अध्ययन -अर्थ आणि महत्त्व

I. बहुपर्यायी प्रश्नांची उत्तरे

1) क) गाव

2) अ) आयात

३) ब) किरकोळ विक्रेता

४ ड) वाहतूक कनेक्शन

५) ब) निर्यात

II एका वाक्यातील प्रश्नांची उत्तरे

6) जे डोक्यावर सामान घेऊन घरोघरी जाऊन विकतात.

7) अंतर्गत व्यापार म्हणजे देशांतर्गत होणारा व्यापार.

8) पुनर्निर्यात करणाऱ्या, व्यापार करणाऱ्या देशाचे उदाहरण म्हणजे सिंगापूर.

9) कुटीर उद्योगाचे एक उदाहरण म्हणजे मातीकाम.

10) व्यवसायाचा मुख्य उद्देश योग्य नफा मिळवणे आहे.

11) अँगमार्क हे कृषी उत्पादनांची गुणवत्ता ओळखण्यासाठी छापलेले चिन्ह आहे.

12) भारतीय मानक संस्था

13) ग्राहकांना नवीन वस्तूंची ओळख करून देणे.

III खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन ते तीन वाक्यात लिहा.

14) वस्तू खरेदी करणे आणि ग्राहकांना विकणे याला वितरण म्हणतात.अ) देशांतर्गत व्यापार,ब) आंतरराष्ट्रीय व्यापार,

15. दोन किंवा त्यापेक्षा अधिक देशांमध्ये होणारा व्यापार म्हणजे विदेशी व्यापार त्याचे तीन प्रकार आहेत

* आयात

* निर्यात

* इंट्रेपॉट

16. किरकोळ व्यापाराची भूमिका

*. घाऊक विक्रेत्यांकडून वस्तू खरेदी करतो आणि
ग्राहकांना पुरवतो.

* व्यवसायातील तोटा ते स्वतः सहन करतात.

* ते ग्राहकांच्या इच्छेनुसार वस्तू पुरवतात.

* ग्राहकांना उधार सुविधा देतात

* ते पर्यायी साहित्यांबद्दल माहिती देतात.

* ग्राहकांना नवीन वस्तूंबद्दल माहिती देते.

* ते ग्राहकांना हव्या असलेल्या वस्तू त्यांना हव्या त्या प्रमाणात पुरवतात.

17) घाऊक व्यापाऱ्यांची भूमिका

* ते किरकोळ विक्रेत्यांना सहकार्य करतात.

* ते किरकोळ विक्रेत्यांना कर्ज सुविधा प्रदान करतात.

* किरकोळ विक्रेत्यांच्या वतीने जाहिरात करते.

* बाजार तपशील देतो.

* नफ्याचे प्रमाण फारसे नाही.

* उत्पादकाच्या वतीने जाहिरात करते.

* ते उत्पादन साहित्य साठवण्यास मदत करतात.

* उत्पादकांना बाजाराची माहिती देते.

18) □□□□□□□□ □□□□□

अ) प्राथमिक उद्योग.

* वैज्ञानिक उद्योग,

* खाण उद्योग,

ब) दुय्यम उद्योगधंदे

* उत्पादन उद्योगधंदे

* सहाय्यक उद्योगधंदे

19) □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□

* बांबूच्या टोपल्या,

* चटई

* भांडी

* दगडी कोरीव काम,

* लाकडी कोरीव काम,

* लोहाराचे साहित्य

7. □□□□□□□□□

* वस्तू वेगवेगळ्या वेळी तयार केल्या जातात.

* उपभोग वेगवेगळ्या वेळी होतो.

* ग्राहकांना वेळोवेळी हे पुरवणे

* संग्रहित करणे आवश्यक आहे.

* यासाठी स्टोरेज सिस्टीमची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

* शास्त्रोक्त पद्धतीने व्यवस्थापित केलेल्या गोदामांमध्ये शीतगृहे यंत्रणा असेल.

प्रकरण 16.

मौर्य आणि कुशाण

I.बहुपर्यायी प्रश्नांची □□□□रे

1. क) चंद्रगुप्त मौर्य

2. क) अर्थशास्त्र,

3. ब) कलिंग युद्ध

4. क) प्राकृत

5. अ) कनिष्क

6. क) बौद्ध शिल्पकला

7. ब) महायान

8. क) जैन धर्म

II. □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□**.**

9. चाण□□□□ची इतर नावे विष्णुगुप्त आणि कौटिल्य ही आहेत.

10. अशोकाच्या शिलालेखांची भाषा प्राकृत ही आहे.

11. कुशाणांची राजधानी पुरुषपुर ही होती.

12. सम्राट अशोकाने आपला मुलगा राहुल आणि मुलगी संग□□□□□□ यांना बुद्ध धर्माचा प्रचार करण्यासाठी श्रीलंकेला पाठवले.

13. चंद्रगुप्तमौर्याचा राज्यपाल पुष्यगुप्त याने हा तलाव बांधला.

III खालील प्रश्नांची तीन ते चार वाक्यात उत्तरे लिहा.

14. □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□, □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□, □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□, □□□□□□□

□□□□□□□, □□□□□ □□□ □□□□□.

15. □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□-□□□□□□□□□□ ,□□□□□□□□ □□□□□□□□, □□□□□ □□□ □□□□□□□□□□

IV.खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यात लिहा.

16.सम्राट अशोकाचे योगदान

- शांतता प्रिय राजा
- बौद्ध धर्माचे प्रचारक
- अहिंसेचे पुरस्कर्ते
- मूल्यांवर आधारित जीवन जगणारा राजा
- कुशल □□□शासक
- शिलालेखांचे जनक
- त्यांनी भारतासारख्या मोठ्या देशाला एकत्र केले आणि राज्य केले.
- करुणेसारख्या मानवी मूल्यांचे रक्षक

17. मौर्यांचा राजकारभार **-**

- मौर्य साम्राज्य ही एक केंद्रीकृत प्रशासकीय व्यवस्था होती.
- प्रशासनाच्या उद्देशाने नोकरशाही अस्तित्वात आली.
- मजबूत गुप्तचर यंत्रणा.
- त्याने साम्राज्याचे प्रांतांमध्ये विभाजन केले आणि राजपुत्रांची नियुक्ती केली.
- राजाच्या हाताखाली मंत्री, पुजारी, सेनापती आणि राजपुत्र होते.
- उज्जैन, दौली, सुवर्णगिरी आणि तक्षशीला ही प्रशासकीय केंद्रे आहेत.
- रुजुक आणि युक्त नावाचे अधिकारी होते.
- पाटलीपुत्र ही राजधानी होती आणि इतर सहा समित्या होत्या.

18. कनिष्कांची □□□वट

- कनिष्काच्या कारकिर्दीत कुषाण साम्राज्याचा विस्तार झाला.

- त्याने 78 मध्ये शक युगाची □□□□□□□ □□□□
- पुरुषपुर ही कनिष्कची राजधानी होती.
- त्याच्या काळात बौद्ध धर्माची भरभराट झाली.
- अश्वघोष हा विद्वान त्याच्या दरबारात होता .
- कनिष्कच्या नेतृत्वाखाली काश्मीरमध्ये चौथी बौद्ध परिषद भरवली गेली.
- अशोकाप्रमाणेच त्यांनी बौद्ध धर्माचा प्रसार करण्यासाठी मध्य आशिया आणि चीनमध्ये धर्मप्रचारक पाठवले.
- त्यांनी कला आणि □□□□□□□□□□□ खूप प्रोत्साहन दिले.

प्रकरण 17.

गुप्त आणि वर्धन

I.बहुपर्या□□ प्रश्नांची उत्तरे

1. क) समुद्रगुप्त

2. क) नरसिंह गुप्ता

3. ब) दुसरा चंद्रगुप्त

4. अ) वराह मिहिरा

5. अ) कपिल

6. क) □□□

7. क) धन्वंतरी

8. अ) नालंदा

II खालील प्रश्नांची उत्तरे दोन किंवा तीन वाक्यात लिहा.

9. गुप्त काळात भारताला भेट देणारा एक चिनी यात्रेकरू फाहियान.

10. कालिदासाने लिहिलेले अभिज्ञान शकुंतला हे महान नाटक

11. हर्षवर्धनाच्या दरबारात असलेले दोन प्रसिद्ध कवी पुष्यभूती आणि बाण भट्ट

III खालील □□□ □□क्यात □□□□रे □□□□

12. दुसऱ्या चंद्रगुप्तच्या कारकिर्दीतील प्रमुख कवी कालिदास, शूद्रक आणि विशाखदत्त हे होते.

13. वर्धनांच्या उत्पन्नाचे स्रोत म्हणजे जमीन महसूल, व्यावसायिकांसाठी विक्री कर.

14. □□□□□□□, □□□□□□□, □□□□□□□□□□□□, ऋतुसंहार, □□□□□□□□□ □□□□□□□□,

IV. □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□.

15.□□लंदा □□□□□□□पीठ

- याची सुरुवात गुप्त शासक नरसिंह गुप्तापासून झाली.
- हर्षवर्धनाच्या कारकिर्दीत याला जागतिक कीर्ती मिळाली.
- हर्षवर्धनची बहीण राजश्री या तिच्या कुलगुरू होत्या.
- हे एक□□□□चीन □□□□□□□पीठ □□□□□□□ □□□सिद्ध □□□.
- जगप्रसिद्ध विद्वान आणि शिक्षकांनी तिथे काम केले आहे.
- येथे दहा हजार विद्यार्थी होते.
- चिनी प्रवासी ह्यु- एन- त्सांग □□□□ □□□□दा □□□□□□□पीठाला □□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□ □□-□□-□□ □□ □□□□□□□□□ □□□
- ते अजूनही जगातील सर्वात मोठ्या विद्यापीठांपैकी एक आहे.

16.□□प्त □□म्राज्याच्या ऱ्हासाची □□□णे

- हूणांच्या सतत आक्रमण.
- त्यांच्याकडे सुसज्ज मोठे सैन्य नव्हते.
- सत्तेचा दुरुपयोग,
- देणग्या मिळवून पुरोहितांना आर्थिक सूट मिळाली.
- शेतकरी, स्थायिक, कुशल कामगार, जमीनदार इ. वर्चस्व वाढले

17. □□□□□ □□□ □□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□□□

- गुप्तांनी अनेक कवींना राजाश्रय दिला.
- समुद्रगुप्त स्वतः एक कवी होते.
- दुसऱ्या चंद्रगुप्ताने साहित्याला प्रोत्साहन दिले.
- कालिदास हे एक कवी आणि नाटककार होते त्यांनी अनेक साहित्य र□□□ □□□□.
- शकुंतला, शूद्रक, मृच्छकटिक, □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ धर्मशास्त्रे आणि पुराणांचे ज्ञान निर्माण झाले.
- वराहमिहिर, भास्कर, आर्यभट्ट, चरक आणि सुश्रुत या महान शास्त्रज्ञांनी अनेक योगदान दिले आहे.
- त्यांनी चरक संहिता आणि सुश्रुत संहिता यांची रचना केली.

18. वर्धनांच्या □□□शासकीय □□□□स्थेच्या वर्णन

- मंत्रिमंडळाने राजाच्या कारभारात मदत केली,
- महासांधी विग्रह महाबलाधिकृत भोगपती ,दूत म्हटले जाते.
- अधिकारी वर्ग होता.
- राज्य प्रांतांमध्ये विभागले गेले.
- जमीन महसूल हा राज्याच्या उत्पन्नाचा मुख्य स्रोत होता.
- सरंजामशाही राज्यकर्ते प्रशासनात समस्या निर्माण करत होते.
- राजा कमकुवत झाला की, सरंजामदार स्वतंत्र झाले.

प्रकरण १८.

दक्षिण भारत- □□□वाहन, कदंब, गंग घराणे

I.बहुपर्यायी □□□□□□□□□□□ □□□□□□□

1. अ) मौर्य

2. अ)सीमुख

3. ड) प्राकृत

4. क) □□□□□

5. अ) चंद्रवल्ली तलाव

6.क) □□□□□□□

7. ब) दुर्विनित

8.ब) चौंडराया

II खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात किंवा शब्दात लिहा.

9.□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□.

10. □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□.

11. दर बारा वर्षांनी एकदा श्रवणबेळगोळ येथील □□मटेश्वराच्या मूर्तीवर महामस्तकाभिषेक केला जातो.

12. गंग राज्याचे दुसरे नाव गंगवाडी आहे.

13. सततच्या हल्ल्यांमुळे सातवाहन साम्राज्याचा ऱ्हास झाला.

14. कदंब घराण्याची भाषा संस्कृत आणि प्राकृत हो□□.

II खालील □□□□□□□□□ची दोन वाक्यातप्रश्नांची उत्तरे

15. □□□ □□□□□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□, शब्दावतार, वोड्ड कथा, गजाष्टक

16. □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□,

□□□□, □□□□, □□□□□□□□, □□□□□□□□□□□□, □□□□□□.

17. □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□, □□□□□□□,भडोच □□□ भटकळ □□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□.

III खालील प्रश्नांची उत्तरे पाच ते सहा वाक्यांमध्ये लिहा.

18.भारतीय संस्कृतीत कदंबांचे योगदान अद्‌वितीय आहे.

- सुशासन, धार्मिक सलोखा, साहित्य, कला आणि शिल्पकला क्षेत्रात योगदान.
- प्राचीन कन्नड हलमीडी शिलालेख याच काळातील आहे.
- अग्रहार ही चांगली शिक्षण व्यवस्था असलेली शिक्षण केंद्रे होती.
- प्रशासनात, मंडलिक, राजा, पुरोहित, मंत्री आणि लष्करी सेनापती यांनी महत्त्वाच्या भूमिका बजावल्या.
- राज्य आणि प्रांतांवर देखरेख करण्यासाठी प्रांतीय राज्यपालांची नियुक्ती करण्यात आली.

19.गंग समाजात सत्यता, निष्ठा, शौर्य आणि संयम ही मूल्ये प्रचलित होती.

- समाजात अनेक जाती आणि पंथ असले तरी ते एकमेकांवर अवलंबून होते.
- पितृसत्ताक संयुक्त कुटुंब व्यवस्था होती.
- तरुण सैनिक आणि शासक वर्ग त्यांच्या शौर्य आणि संयमासाठी ओळखले जात होते.
- यामुळे सुशासन देणे शक्य झाले.

[illegible] **19.**

[illegible]

I. [illegible]

१. क) [illegible]

२. ब) [illegible]

३. क) [illegible]

४. अ) [illegible]

५. क) [illegible]

६. अ) [illegible]

७. ब) [illegible]

८. ड) [illegible]

II. [illegible] **.**

९. [illegible] न [illegible].

१०. [illegible], [illegible], [illegible].

११. [illegible].

१२. [illegible].

III. [illegible] **.**

१३. [illegible]:

- [illegible], [illegible]
  [illegible]
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible]
  [illegible].
- [illegible], [illegible]
  [illegible]
  हर [illegible].

१४. [illegible] यश

- [illegible]
  [illegible], [illegible]
  [illegible].
- [illegible]
  [illegible].
- [illegible]
  [illegible]भव [illegible], [illegible]
  [illegible]
  [illegible]. [illegible]
  [illegible]
  [illegible].
- [illegible]
  [illegible].
- [illegible] एक [illegible]
  [illegible], [illegible]
  [illegible].

१५. [illegible]

- [illegible]
  [illegible].
- [illegible]
  [illegible].

- [illegible]त [illegible].
- [illegible].
- [illegible] एक [illegible].
- [illegible].

[illegible] २०: [illegible]

I.. [illegible]

१. अ) [illegible]

२. क) [illegible]

३. अ) [illegible]

४. ब) [illegible]

५. अ) रण

६. अ) [illegible]

७. क) [illegible]

८. क) [illegible]

II. [illegible].

८. [illegible].

९. उदय [illegible].

१०. [illegible].

११. □□□□□□□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□.

III. □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□**.**

१२. □□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□□□□ □□□□ मठ □□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□,□□□□□□□□, □□□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□ एक □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□.

१२. □□□□□□ □□□□□□□:

- □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□.
- □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□.
- १०० □□□□ □□□□ □□□□□□□□□□न □□□□□□□□ □□□□□□, □□□□□□ □□□□□□□□□
- □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□.

IV. □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□**.**

१४. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□□□□□□ एक □□□□□□ □□□□□□□ मदत करत .
- □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□.
- □□□□□□□□□□ □□□□□, □□□□□, □□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□.

- [illegible].
- [illegible] कर, [illegible] कर [illegible] [illegible]ल [illegible].

15. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].
- [illegible].
- [illegible], [illegible], [illegible].

16. [illegible]: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

- [illegible], [illegible].
- [illegible].
- [illegible], [illegible].

[illegible] २१ : [illegible]

I. [illegible]

1. ब) [illegible]

2. क) [illegible] I

3. अ) [illegible]

4. ड) [illegible]

5. ब) [illegible]

6. अ) [illegible]

II. [illegible].

7. [illegible].

8. [illegible].

9. [illegible].

10. [illegible].

11. [illegible].

III. [illegible].

१२. [illegible]:

- [illegible]

  [illegible].

- □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□य □□□□□□□ □□□□□□□, □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□, □□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ असत, □□□□□
- □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□

१३. □□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□□□□ □□□□□□, □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□.□□□□□, □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□□□□
- □□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□.

IV. □□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ आठ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□.

१४. □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□ एक □□□□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□. □□ एक □□□□, □□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□
- □□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□, □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□□ दल □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□□□□□ □□□□ळ □□□□□□□ □□□□□□.
- □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□.
- □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□□□□□□ □□□□.

१५. □□□□□□ □□□□□□□:

- □□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

[illegible] 22. [illegible]

I. [illegible]

१. अ) २००५

२. अ) १८ [illegible]

३. क) ६१" [illegible]

४. ब) [illegible]

II. [illegible].

५. "[illegible]" [illegible].

६. [illegible], [illegible], [illegible].

७. दर [illegible].

८. [illegible].

III. [illegible].

९. [illegible]: [illegible] व [illegible]

१०. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].

IV. [illegible].

११. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

१२. [illegible]:

- [illegible]: [illegible].
- [illegible]: [illegible]. [illegible].

V. [illegible] **आठ**

[illegible].

१३. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- जनमत [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible], [illegible].

१४. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

[illegible] **२३ :** [illegible]

I. [illegible]

१. अ) ७३ [illegible] ७४ [illegible]

२. ड) [illegible]

३. ब) १ [illegible] १०

४. ब) [illegible]

II.[illegible]**.**

५. [illegible] १९९३ [illegible].

६. [illegible].

७. [illegible].

८. [illegible].

९. [illegible].

१०. [illegible] ([illegible]) [illegible].

III. [illegible]**.**

११. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].

१२. [illegible]:

- [illegible], [illegible], [illegible].
- [illegible].

१३. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].

१४. [illegible]:

- [illegible]
- नगर [illegible], [illegible], शहर [illegible]
- [illegible]

IV. [illegible].

१५. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

[illegible] **२४ :** [illegible]

[illegible]

I. [illegible]

१. [illegible] आपण [illegible].

२. [illegible].

३. [illegible].

४. [illegible].

II. [illegible].

५. [illegible]

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible] मदत [illegible]
- [illegible]
- [illegible] जग [illegible] मदत [illegible]
- [illegible]

६. [illegible]/[illegible]:

- [illegible]. [illegible], [illegible], [illegible].
- [illegible].

- [illegible], [illegible].

[illegible] २५: [illegible]

I. [illegible].

१. [illegible]न [illegible].

२. [illegible] सतत [illegible].

३. [illegible].

४. [illegible].

५. [illegible].

६. [illegible].

II. [illegible].

७. [illegible]:

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

८. [illegible]:

- [illegible].

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] इतर [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] **२६ :** [illegible]

I. [illegible] [illegible]

१. ब) [illegible]

२. अ) [illegible] [illegible]

३. क) [illegible] १००० ३५ [illegible]

४. ब) [illegible] [illegible]

५. अ) १०० [illegible]

. II. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]**.**

६. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ७०.७८% [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

७. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

८. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

९. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

१०. [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] १२ [illegible] २६ [illegible] [illegible].

११. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible].

१२. [illegible] २०० [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

१३. [illegible]य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

III. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]**.**

१४. [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]

- [illegible] [illegible]
- [illegible] [illegible]
- [illegible] [illegible] [illegible]
- [illegible] [illegible]

१५. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सतत [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

१६. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

IV. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]**.**

१७. [illegible] [illegible] [illegible]

- [illegible] [illegible] [illegible] एक [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
- [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
- [illegible] [illegible] [illegible] एक [illegible] [illegible]

१८. [illegible] [illegible] [illegible]:

- [illegible] उथळ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] मदत [illegible].
- [illegible] जलचर [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

१९. [illegible]-[illegible]:

- [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible].

V. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] **आठ** [illegible] [illegible] [illegible].

२०. [illegible]-[illegible] [illegible]:

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]त [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मदत [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] मदत [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] मदत [illegible]

२१. [illegible] [illegible]:

- आज[illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible]क[illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible], [illegible].

[illegible] २७ : [illegible]

I. [illegible]

१. अ) [illegible]

२. अ) [illegible]

[illegible]

II. [illegible].

३. [illegible].

४. [illegible] थर [illegible].

५. [illegible], [illegible] इतर [illegible].

६. [illegible].

७. [illegible].

८. [illegible].

III. [illegible].

९. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].

१०. [illegible]:

- [illegible]
- जल [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

[illegible]:

- [illegible], [illegible].

१२. [illegible].

- [illegible], [illegible], [illegible].

IV. [illegible].

१३. [illegible]:

- [illegible].

- [illegible]
- [illegible].

१४. जल [illegible]:

- [illegible].[illegible], [illegible].

- [illegible],
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

१५. [illegible] प[illegible]:

- [illegible].
- [illegible]
- [illegible].
- [illegible], [illegible], [illegible].

१६. [illegible]:

[illegible] इतर [illegible], [illegible].

V. [illegible] **आठ** [illegible].

१७. [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].

१८. [illegible]:

- [illegible], [illegible].
- [illegible].
- [illegible] बदल , [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

[illegible] २८ : [illegible]

[illegible].

I. [illegible]

१. ड) [illegible]

२. अ) [illegible]

३. ड) बचत

४. अ) [illegible]

II.. [illegible].

५. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

६. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

७. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

८. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

III. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]**.**

१०. [illegible] [illegible] [illegible]:

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

११. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

- □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□□.
- □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□□ □□□ शकत □□□□□□ □□□ □□□□□ □□□ शकत □□□□□□.

१२. □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□:

- □□□□□ , □□□□□□□□□ ,□□□□□□□□□, □□□□□□□□□ ,□□□□□□ □□□□□□□, □□□ □□□□□□ ,□□□□□□□□ □□□□□□□

१३. □□□□□□:

- □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□□□ □□□□□.

□□□□□□□ **२९ :** □□□□□□ □□□□□□□□□

□□□□□□□□□□ **उदय**

I. □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□

१. ब) □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□.

२.अ) □□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□, १९३२

३. ब) १८ □□□□□□

४. ब) □□. १००/-

II. □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□**.**

५. □□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□२० □□□□□□□□□ □□□□□□.

६. □□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ (HUF)□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□.

७. □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□-□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□.

८. □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□.

९. □□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□

□□□□□□□□□□ □□□□□.

१०. □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ १४ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ इतर □□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□.

III. □□□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□**.**

११. □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□र :

- □□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□
- □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□
- □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□
- □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□

१२. □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□:

- □□□-□□□□□□□ □□□□□□□:

1. □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□

2. □□□□□□□□□□ □□□□□□□,

3. □□□□□□

4. □□□□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□.

- □□□□□□□-□□□□□□□ □□□□□□□:

१३. □□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□

□□□□□□□:

- [illegible].
- [illegible]: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

१४. [illegible]:

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

१५. [illegible]

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible] अडचण
- [illegible]
- [illegible]

१६. [illegible]:

- [illegible] १०० [illegible].
- इतर [illegible] खट[illegible].
- [illegible].
- [illegible].

[illegible] ३० : [illegible]

[illegible]

I. [illegible]

१. क) [illegible], गदग [illegible]

२. अ) [illegible], १९५६

३. क) [illegible] एक [illegible]

४. ड) [illegible]

II. [illegible].

५. [illegible].

६. [illegible].

७. [illegible] सह-[illegible].

८. [illegible].

९. [illegible],[illegible].

१०. [illegible].

III. [illegible].

१ १ . [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible] न [illegible] एक मत [illegible].
- [illegible].

१ २ . [illegible]:

- पत [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]क [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

१ ३ . [illegible]:

- [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] एक मत, [illegible].

१ ४ . [illegible]:

- [illegible].
- [illegible].
- [illegible].
- [illegible], [illegible].

- [illegible].